



Anu Koskivirta

## Virkakunta varkaissa. Savon ja Karjalan lääninhallituksen johdon väärinkäytökset ja niiden kitkeminen 1800-luvun alussa

ABSTRAKTI / ABSTRACT

1900-luvun alussa historioitsijat Martti Kovero ja J. R. Danielson-Kalmari kirjoittivat Savon ja Karjalan läänin viranomaisten vakavista väärinkäytöksistä 1800-luvun taitteessa. Läänin ylimmät virkamiehet olivat keränneet isojako- ja verollepanotoimitusten varjolla asukkailta kohtuuttoman suuria maksuja sekä kantaneet verotuloja itselleen. Sendun hallinto oli joutunut alennustilaan ja talouselämä vaikeuksiin. Sittemmin historian professori Matti Klinge on pitänyt edellä mainittuja kuvauksia liioiteltuina. Klingen mukaan alueen väärinkäytökset olivat oire yhteiskuntaa modernisoivien maanomistus- ja verouudistusten läpiviennin haasteista kaskiviljelyalueilla. Artikkelinä analysoi oikeudenkäytäntöaineistojen avulla tämän korruptioskandaalin taustoja ja selvitysprosessin etenemistä. Savon ja Karjalan läänin uudeksi maaherraksi vuonna 1803 nimitetty Olof Wibelius sai tehtäväkseen siivota läänin hallinto. Wibelius onnistui tehtävässään, vaikka väärinkäytöksiä selvittäneet syyttäjät, tuomarit ja itse maaherrakin joutuivat jatkuvan häirinnän kohteiksi. Syynä olivat omalaatuiset lojaaliussuhteet, joita erilaiset laittomat sopimukset olivat luoneet vanhan virkakunnan ja asukkaiden välille. Vaasan hovioikeus tuomitsi keuhällä 1806 edellisen maaherran ja lääninhallituksen virastojen johtajat ankariin rangaistuksiin. Artikkelinä luo aiempaa kokonaisvaltaisemman kuvan kustavilaisen ajan oikeuslaitoksen keinoista ja mahdollisuuksista puuttua läänin korkeiden virkamiesten vakaviin väärinkäytöksiin. Mittavan rikosvyyhdin analyysi mahdollistaa kokonaistulkinnan siitä, kuinka aluehallintoon oli muodostunut virkamiesjohtoinen varjo-yhteiskunta. Se oli pystynyt toimimaan vuosien ajan keskitetyn valtiovallan ulkopuolella ja nondattanut omia, lakiin perustumattomia sääntöjään. Tämä oli yksi seuraus keskushallinnon komentosubteiden hämärtymisestä ja viranomaisten toiminnan keskitetyn valvonnan heikkenemisestä kustavilaisella ajalla.

korruptio, lääninhallitus, isojako, 1800-luku, Savo, Pohjois-Karjala

Anu Koskivirta, FT, Suomen ja Pohjoismaiden historian dosentti, sähköposti: [anu.k.koskivirta@juu.fi](mailto:anu.k.koskivirta@juu.fi)  
 Artikkelinä kuuluu Jyväskylän yliopistossa toteutettavan Suomen Akatemian rahoittaman projektin *In search of corruption and bad governance practices: Swedish and Finnish experiences, ca 1614–1917 (CorGo)* tuotoksiin.

## Aluksi

Toivasen tilan väki todisti Kaavilla 11. marraskuuta 1804 omalaatuista näytöstä, jota taustoitti yksi Ruotsin varhaismodernin historian vakavimmista tunnetuista korruptioskandaaleista. Hiljattain oli käynyt ilmi, että Savon ja Karjalan läänin johtavat virkamiehet olivat kavaltaneet järjestelmällisesti viljamakasiinien varoja sekä talonpoikien isojaosta ja verollepanosta maksamia toimitusmaksuja.

Toivasen talon porstuasta raottuu ovi artikkelin aiheeseen: lääninhallinnon virkakunnan väärinkäyttöksiin, laittomuuksien kitkemisyrityksiin sekä vastarintaan, jota virkakunnan turmeltuneisuuden vastainen taistelu kohtasi. Kahden entisen nimismiehen omalaatuisen protestin voi kuvitella avaimenreiäksi, josta tarjoutuu laaja näkymä seudun suurien virkarikosoikeudenkäyntien syihin ja lopputulokseen. Seudulla paljastuneiden väärinkäytösten kokonaisvaltaisuus haastaa lopuksi pohtimaan, missä määrin alueen ylin siviili- ja etenkin kamerahallinto oli 1800-luvun taitteessa läpivietyjen uudistusten myötä lipeämässä keskusvallan kontrollin ulottumattomiin.

## Kaavin tanssivat nimismiehet

Kaksi entistä lainvalvojaa, Kaavin kruununnimismiehen virasta pidätetty Johan Fredrik Forstén sekä entinen nimismies, ruukin inspektori Samuel Johan Cornér,<sup>1</sup> viettivät marraskuisena iltana aikaa Toivasen talon päärakennuksen porstuassa, kun talon isäntä Niilo Toivanen ryhtyi äitinsä kanssa kiskomaan talon vuokralaisen asuinkamarin ovea saranoiltaan. Kamarissa asui virkasyöttäjä, maaviskaali Zachris Hultén<sup>2</sup> perheineen.<sup>3</sup>

67

Maaviskaali Hulténin asuinhuoneen ovea pois kuljetettaessa entiset nimismiehet osoittivat riemuaan laulamalla ja tanssimalla jalkojaan tömistellen. Esitys päättyi pilkallisen vaikertavaan pyyntöön: ”*Gif mig barkebröd!*” Kiljaisun voi tulkita toiveeksi saatella maaviskaali kiertäviin kerjäläisjoukkoihin. Entiset nimismiehet kävivät vielä vuorollaan sylkemässä maaviskaalin huoneen kynnyksen yli solvaten tätä lurjukseksi (*rackare*) ennen kuin poistuivat paikalta. Kiusanteko jatkui mielikuvituksellisin keinoin myös tulevana päivänä ja huipentui siihen, että talon isäntä tyhjensi seuraavan sunnuntain kirkonmenojen aikana Hulténin huoneen hyllyt kirjoista, yksityiskirjeistä ja kaikista viranhoitoon liittyneistä asiakirjoista ja hävitti ne.

Isännän ja vuokralaisen suhteet jatkuivat kärjistymistään. Joulukuun alussa Toivanen sanoi maaviskaalin vuokrasopimuksen irti ja olisi ajanut tämän perheineen taivasalle saman tien, ellei Liperin nimismies Otto Vilhelm Montell olisi tullut ilmoittamaan 14 vuorokauden irtisanomisajasta. Ennen määrääjän umpeen kulumista sängyssään nukkunut maaviskaali vielä piestiin nuijaa käyttäen mustelmille ja verihaavoille. Pahoinpitelijäksi epäiltiin vuokraisäntä Toivasta, joka oli uhkaillut löylyttävänsä Hulténin, koska tämä oli syytellyt häntä asiakirjavarkauksesta. Pahoinpitelyn toimeksiantajiksi uskottiin jo mainittuja entisiä nimismiehiä, jotka olivat tarjoilleet tilan väelle viinaa, uhkailleet Hulténia selkäsaunalla ja tätä jo mukiloineetkin.

Seuraavana päivänä maaviskaali Hultén perheineen lähti Toivasen tilalta lopullisesti. Tapahtumista käynnistyi rikostutkinta. Isäntä tuomittiin sittemmin kotirauhan rikkomisesta ja pahoinpitelyistä sakkoihin ja vuoden mittaiseen pakkotyöhön. Pilkkalaulut ja pahoinpitely toivat tuomion myös Kaavin entisille nimismiehille.<sup>4</sup>

## Häirintäjuttu asiayhteydessään

Tuovisen talon tapahtumat kytkeytyivät poikkeukselliseen virkarikosten vyyhteen, josta maaviskaali Zachris Hultén oli saanut selvittääkseen pienen osan. Hän oli siitä syystä joutunut häirinnän kohteeksi. Maaviskaalit olivat viranomaisia, joiden tehtävänä oli johtaa tutkintaa ja toimia käräjillä syyttäjänä erilaisissa lääninhallinnon virkarikosepäilyissä. Useimmiten syytettyinä olivat nimismiehet. Maaviskaaleilla oli hankaluuksia rahvaankin kanssa, koska nämä toimivat syyttäjinä myös kieltolakirikoksissa ja takavarikoivat talonpoikien viinapannuja.<sup>5</sup>

Hulténin häätöryityksissä ilakoinut Kaavin nimismies Johan Fredrik Forstén oli pidätetty virastaan kesällä 1803 pian sen jälkeen, kun Savon ja Karjalan läänin johtoon oli noussut uusi maaherra, Olof Wibelius.<sup>6</sup> Pidättämisen syynä olivat Joensuun viljamakasiinin 1200 tynnyrin suuruiset vaillingit, jotka viittasivat törkeään kavallukseen. Taustalla olivat myös maaviskaali Hulténin selvitykset, joiden mukaan Forsténia odotti 17 muutakin virkarikossyytettä. Häntä epäiltiin laittomista ulosmittauksista, laittomasta veronkannosta, pahoinpitelyistä ulosmittausten ja tienrakennustöiden yhteydessä, juopumuksesta virantoimituksessa, laittomasta vangitsemisesta, laittomasta viinanpoltosta ja tienrakennuksen laiminlyömisestä. Niin ikään hänen epäiltiin jättäneen nostamatta useita syytteitä varkauksista, mikä viittasi myös lahjusten vastaanottamiseen.<sup>7</sup> Koska nimismiehille lankesi syyttäjänä kolmasosa kannetuista sakkorahoista, nämä saattoivat luopua syytteiden nostamisesta lähinnä lahjuksia vastaan.<sup>8</sup>

Maaviskaali Hultén oli kuvannut äsken mainittua nimismies Forsténia Ruotsin valtakunnan virkamiesten toimien lainmukaisuuden ylimmälle valvojalle, oikeuskanslerin virkaa hoitaneelle Fredrik Gyllenborgille, esimerkkinä nimismiehille avautuvista rikastumisen mahdollisuuksista huonosti valvotussa läänissä.<sup>9</sup> Nimismiehet olivat tässä vaiheessa syvässä palkkakuopassa,<sup>10</sup> ja Hulténin mukaan myös Forstén oli nimismieheksi tullessaan häidin tuskin omistanut yllään olleet vaatteet. Seitsemän vuotta virassa toimittuaan tämä oli kuitenkin koonnut itselleen 2000 riikintaalerin velattomat käteisvarat. Hultén kertoi oikeuskanslerille havainnollisia esimerkkejä siitä, kuinka läänin nimismiehet, kihlakunnankirjurit ja toimitusvoudit kiskoivat talonpojilta veronkantotilaisuuksissa ja ulosottotoimituksissa laittomia maksuja, ja kuinka kruununvoudit tulivat näistä voitoista osingolle. Moitteista saivat osansa myös ahneet ja osaamattomat maanmittarit.<sup>11</sup>

Nimismies Forsténin rikokset olivat vähäinen, mutta kuvaava osa Savon ja Karjalan lääninhallinnon viranomaisten rikosten ja laiminlyöntien sarjaa, jonka laajuus paljastui valvoville viranomaisille vähitellen 1800-luvun alkuvuosina. Eri puolilla lääniä oli vuonna 1804 käynnissä lukuisia tutkintoja niin alempien paikallisten kuin lääninhallituksen korkeiden virkamiesten epäillyistä rikoksista. Ylimmästä virkakunnasta lääninkamreeri, asessori Gustav Salenius<sup>12</sup> virui tutkintavankeudessa vakavista väärinkäytöksistä epäiltynä. Vangitsemisen perusteena olivat olleet koko läänin neljän viljamakasiinin toimintaa koskevat väärinkäytökset. Siemenviljaa oli ostettu tutuilta myyjiltä kalliilla hinnalla, mutta silti halvemmalla kuin sitä lainattiin hätää kärsiville talonpojille. Suuri osa ostoviljasta oli lisäksi myyty ohjesääntöjen vastaisesti sotaväen muonitukseen niin, ettei lainattavaa juuri jäänyt. Makasiinien inventaarit oli laiminlyöty vähintään kymmenen vuoden ajalta, ja kun ne tehtiin, kaikkialta paljastui huomattavia vaillinkeja. Hätää kärsiville tarkoitettua siemenviljaa oli kavallettu vuosien ajan systemaattisesti läänin jokaisesta kruununmakasiinista.<sup>13</sup> Kaavin tanssivien nimismiesten irvailu pettuleivällä kertoo vahvasta uskosta tällaisten rikosten selvitysyritysten kilpistymiseen, eikä se anna erityisen mairittelevaa kuvaa paikallisen virkakunnan vastuuntunnosta.

## Itä-Suomen virkamiesturmelmus historiantulkinnoissa

Lainajvästöjen väärinkäytökset olivat lopulta vain jäävuoren huippu: vuosina 1803–1806 oli vireillä yksi kaikkien aikojen suurimmista rikostutkinnoista lääninhallinnossa. Yleisen historian professori J. R. Danielson-Kalmari (1853–1933) on kuvannut Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää käsittelevässä historia-sarjassaan lyhyesti Savon ja Karjalan läänin virkamiesten ”tavatonta turmelusta”, joka oli juurtunut paikallishallintoon maaherra Anders Johan Ramsayn kaudella vuosina 1791–1803.<sup>14</sup> Danielson-Kalmari luonnehti tuolloista hallinnon tilaa Suomen historian surkeimmaksi ja näki ongelman keskeiseksi syyksi heikot maaherrat, jotka eivät puuttuneet alaistensa vakaviin ja jatkuviin väärinkäytöksiin.<sup>15</sup> Turmelus eli korruptio – virka-aseman väärinkäyttö yksityisen edun tavoitteluun – on näin tulkittavissa jo lähtökoh-taisesti huonon hallinnon lieveilmiöksi.<sup>16</sup>

Kuopion lääninhallituksen virkakunnan turmelusta on toistaiseksi selvittänyt perusteellisimmin taloushistorioitsija Martti Kovero, joka julkaisi maaherra Wibeliuksen toimista kaksi Kamarikollegion asiakirja-aineistoon pohjautuvaa, osin yleistajuista artikkelia.<sup>17</sup> Danielson-Kalmarin tavoin Koveron teksteihin nojautui historian lehtori Edvard Vaarama kuvatessaan lääninhallituksen rikosvyyhteä *Kuopion kaupungin historiassa* vuosilta 1809–1918 (julk. 1932).<sup>18</sup> Savon maakuntahistoriaan (1960) tapahtumat eivät sitä vastoin päätyneet, eivät liioin Pohjois-Karjalan historiaan (1980), jossa seudun virkakunnan ansioita ja omavaltaisuuksia muutoin tarkastellaan edellistä systemaattisemmin.<sup>19</sup>

Savon ja Karjalan läänin virkakunnan väärinkäytöksiä on 2000-luvulla sijoittanut aikansa ja paik-kansa konteksteihin professori Matti Klinge teoksessaan *Iisalmen ruhtinaskunta*. Hän näkee 1800-luvun alun aikalaiskuvaukset vahvasti liioitelluiksi ja katsoo Koveron tulkinnan myötäilevän niitä liiankin herkkäuskoisesti. Klinge tähdentää pikemmin veronkantoviranomaisten tehtävän haasteellisuutta kaski-viljelyalueilla, jonne isojaon ja verollepanon ehdot eivät sellaisenaan soveltuneet, vaikka sysäsivätkin liikkeelle maatalouden rakennemuutosta. Hän suhtautuu niin ikään kriittisesti J. L. Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* innoittamaan ihannekuvaan maaherra Wibeliuksesta seudun hallinnon kohentajana.<sup>20</sup>

## Tutkimuskysymykset, rajaukset ja lähteet

Maantieteellisesti kattavan pitkän aikavälin tutkimustiedon puuttuessa on mahdotonta päätellä, kohdat-tiinko 1800-luvun alun Savossa Suomen varhaismodernin hallintohistorian aallonpohja, kuten Daniel-son-Kalmari antaa ymmärtää. Sen sijaan asiakirjalähteiden avulla voidaan yksilöidä ja selvittää väärinkäy-tösten laajuutta, laatua ja aikalaisten suhtautumista epäkohtien kitkemiseen. Samalla on syytä arvioida uudelleen sekä aikalaisten valitusten motiiveja ja todellisuus pohjaa että myöhempien tulkintojen paino-tuksia.

Täydennän seuraavassa aiempaa kuvaa 1700–1800-lukujen vaihteen savokarjalaisen virkakunnan laittomuuksista, ja tarkennan katseen oikeudenkäynteihin, jotka olivat seurausta hallitsijan tai keskusvi-rastojen viranomaisten tarkastusmatkoista tai maaherran aktiivisuudesta. Millaisista vakavista rikoksista paikallisia virkamiehiä joutui syytetyksi ja miten näitä lopulta saatiin tuomiolle? Samalla havainnollistan häirintää ja vastarintaa, jota ylempi ja alempi virkakunta kohtasivat väärinkäytöksiin puututtuaan. Miksi viranomaisten rikosepäilyjen tutkiminen herätti näin voimakkaita protesteja? Johtopäätöksissä arvioin lisäksi, mitä tapaus kertoo kustavilaisen ajan hallinto- ja virkamieskulttuurista sekä kruunun ja kansan suhteesta. Katson, että julkisen vallan käyttäjinä artikkelin kohdehenkilöiden toimintaa voi arvioida kriit-tisesti näiden henkilöllisyyttä peittelemättä.<sup>21</sup>

Sivuutan tässä artikkelissa muissa yhteyksissä tutkimani syrjäseutujen paikallisviranomaisten kontrolliin liittyvän problematiikan<sup>22</sup> ja keskityn sen sijaan maaherranviraston (läninhallituksen) johtavaan virkakuntaan: kuningasta edustaneeseen maaherraan, joka johti virastonsa ohella kaikkia lääninsä siviilihallinnon aloja, sekä tämän kahteen lähimpään alaiseen, lääninsihteerin ja lääninkamreeriin. Näiden rinnalla on kuitenkin syytä tarkastella myös paikallistason virkakunnan rikosoikeudenkäyntejä, jotka liittyivät melko saumattomasti 1800-luvun alussa paljastuneisiin ylimmän virkakunnan väärinkäytöksiin.

Läninhallinnon virkojen nimityskriteerit kertovat aluehallinnon vähittäisestä ammattimaistumisesta. Maaherra käytti läänissään kuninkaan valtaa ja johti sen yleishallintoa ankaran, mutta armollisen ja oikeudenmukaisen isän tavoin.<sup>23</sup> Tehtävä oli luottamusvirka, johon kuningas asetti suosikkinsa ilman ehdollepanoa. Maaherraksi nimitettiin 1700-luvulla sekä lainoppinutta virka-aatelia että upseereita, jälkimmäisiä kuitenkin selvästi useammin.<sup>24</sup> Etenkin itäisten rajaläänien siviilihallinnon johtoon oli perinteisesti nimitetty upseereita, ja tältä osin poliittisesti luotettavan Anders Johan Ramsayn nimittäminen vuonna 1791 Savon ja Karjalan läänin maaherraksi noudatti perinteitä. Ajan tapaan hän maksoi virastaan edeltäjälleen huomattavan rahallisen korvauksen, akordin.<sup>25</sup> Olof Wibeliuksen nimittäminen maaherraksi vuonna 1803 edusti jo uudempaa ja ammattimaisempaa kerrostumaa: hän oli aateliton varatuomari ja tullut kelpoiseksi maaherran tehtävään vasta aatelin menetettyä Yhdistys- ja vakuuskirjassa (1789) yksinoikeutensa korkeimpiin virkoihin.<sup>26</sup>

Savon ja Karjalan läänin ylin virastovirkakunta täytti tutkittavalla jaksolla virkoihin asetetut pätevyysvaatimukset, vaikka läänin alempien paikallistason virkojen hoitajien osaaminen jätti vielä huomattavasti toivomiseen varaa. Lääninkamreeri vastasi läänin veronkeruusta, varainhoidosta sekä johtamansa viraston, lääninkonttorin asioista. Kamarikollegion ohjesääntö (1734) edellytti virkaan nimitetyiltä kamarikollegiossa suoritettua tutkintoa. Muiden hallinnonalojen juoksevien asioiden hoidosta ja lääninhallituksen toisen viraston, lääninkanslian, johtamisesta vastanneen lääninsihteerin tuli puolestaan olla lainoppinut. Näihin virkoihin nimitetyt olivat aikanaan maksaneet viroistaan akordimaksun.<sup>27</sup>

Toisin kuin Kovero ja Klinge, lähestyn 1800-luvun alun suuria virkarikosoikeudenkäyntejä ylioikeuksien oikeudenkäyntimateriaalin avulla. Ylimmälle virkakunnalle hovioikeus oli ensimmäinen oikeusaste, ja muun virkakunnan osalta tarkastelu rajautuu pitkälti vakaviin virkarikoksiin, joita koskevat tuomiot tuli vuoden 1734 lain mukaan aina alistaa hovioikeuteen. Tällaisia rikoksia olivat laitton veronkanto tai laittomien maksujen kantaminen, yleisten varojen kavaltaminen, laitton vangitseminen sekä väkivallan käyttö virantoimituksessa (rauhanrikos).<sup>28</sup>

Tutkimusalue kuului Pohjanmaan ja Pohjois-Suomen tavoin vuonna 1776 perustetun Vaasan hovioikeuden piiriin. Artikkelissa tarkasteltavat rikostapaukset olivat tulleet vireille pääsääntöisesti kolmea tietä: ylintä virkakuntaa koskevan tutkinnan oli määrännyt pantavaksi vireille hallitsijaa ja keskusvaltaa edustava Tukholman kamarikollegio, paikallisten virkamiesten rikosepäilyt puolestaan oli määrännyt alioikeuksien tutkittavaksi läänin maaherra. Hovioikeus toimi näin ylintä virkakuntaa koskevan suuren virkarikosvyyhdin ensimmäisenä oikeusasteena, kun samanaikaiset oikeusjutut alempia virkamiehiä, kuten nimismiehiä vastaan, oli puolestaan alistettu hovioikeuteen kihlakunnanoikeuksista. Maaherra Wibeliuksen toimista puolestaan jätettiin valitus suoraan kuninkaalle, joka selvitytti valituksen aiheellisuutta oikeuskanslerinviraston kautta. Viraston selvityksen jälkeen juttu eteni vääränä ilmiantona hovioikeuden kanneviskaalin syyteharkintaan.

Hovioikeus ei siis toiminut näissä tapauksissa valitustuomioistuimen asemassa eikä artikkelissa ole relevanttia pohtia, vaikuttiko Vaasan hovioikeuden sijaintipaikkakunta jollain tavoin oikeuden saavutettavuuteen ja virkakunnan kontrolliin. Silti on selvää, että Vaasan hovioikeuden olemassaolon ansiosta



tässä selvitetty laaja prosessi eteni nopeammin kuin olisi voinut edetä, mikäli Suomen alueella olisi toiminut vain yksi (Turun) hovioikeus.<sup>29</sup>

Artikkelin päälähteinä ovat Vaasan hovioikeuden alistettujen asioiden diaarit sekä niitä koskevat päätöstaltiot ja asiakirja-aktit samoin kuin hallituskonseljin oikeusosaston arkistoon tallennettu aineisto lääninhallinnon virkamiesjohdon rikostutkinnasta. Niin asianomistajien, todistajien, syyttäjien kuin syytteessä olevien viranomaistenkin käsitykset tapahtumista on tallennettu laajaan tutkintamateriaaliin, mikä helpottaa yksittäisten lausuntojen todellisuuspohjan arvioimista ja auttaa sijoittamaan niitä tasapuolisen rekonstruktion osasiksi. Oikeudellisen lähdeaineiston avulla on mahdollista luoda aiempaa kattavampi kuva siitä, kuinka oikeuslaitos puuttui Savon ja Karjalan läänin viranomaisten vakaviin väärinkäytöksiin erityisesti maaherra Wibeliuksen kaudella vuosina 1803–1808.

Ajanjaksolta ei ole käytettävissä jatkuvia maaherrankertomuksia, joiden tietoihin oikeudenkäyntien aineistoja voisi verrata. Maaherrat oli vuodesta 1735 määrätty antamaan valtiopäiville kertomus lääninsä tilasta, jotta niiden kehittämistarpeet ja puutteet olisi voitu havaita. Hallintohistorioitsija Seppo Tiihonen ja (oikeus)historioitsija, professori Heikki Ylikangas ovat tulkinneet tämän yhdeksi osoitukseksi 1700-luvun hallintokulttuurin muutoksesta, jonka myötä olojen kehittämistehtävä – ja paikoin jopa kansan palveleminen kuninkaan ja kruunun palvelemisen ohella – alkoi syrjäyttää aiemman kontrolliin, pakkoon ja olojen säilyttämiseen perustuneen järjestelmän.<sup>30</sup> Sama, osin yhteiskuntarakenteiden rauhanomaistumiseen kytkeytyneen kehitys kasvatti hallinnon tehtäviä ja löyhensi keskusvallan kontrollia Ruotsin alueiden hallinnosta.<sup>31</sup> Kehitys jatkui tältä osin nurinkurisesti: 1770-luvulla valtiiovallan ote alueista hölleni edelleen, kun Kustaa III lakkautti maaherrojen velvoitteen kertomusten laatimiseen. Tämä artikkeli kertoo osaltaan valvonnan heikkenemisen lieveilmiöistä. Todettakoon vielä, että maaherrankertomuksia oli tarkoitus julkaista jälleen viisivuositain vuodesta 1805, mutta seuraava kertomus Savon ja Karjalan läänistä valmistui kyseisen vuoden jälkeen vasta vuonna 1816.<sup>32</sup>

## Tulkintoja Ruotsin virkarikosten syistä, kehityksestä ja tutkittavuudesta 1700-luvun lopulla

Vakavienkaan virkarikosten paljastuminen ei ollut 1700-luvun loppupuolella mitenkään tavatonta. Kustaa III:n vallankaappauksen (1772) jälkeisiä virkarikosoikeudenkäyntejä käsittelevässä väitöskirjassaan historioitsija Kenneth Awebro on kiinnittänyt huomiota hallitsijan kiertomatalla ja oikeuskanslerin tarkastusmatkoilla yleisesti paljastuneeseen tehottomuuteen, huolimattomuuteen ja suuriin kassavaillinkeihin Ruotsin lääninhallinnossa. Näitä selvitettiin sittemmin perusteellisesti suurissa oikeudenkäynneissä,<sup>33</sup> joiden lopputuloskaan ei lopulta hillinnyt väärinkäytöksiä paljonkaan.<sup>34</sup> Valtiotieteilijä Gunnar Heckscherin mukaan myös kihlakunta- ja pitäjätason siviilihallintoa rämetti näihin aikoihin huono palkkaus.<sup>35</sup> Toimeentulonsa turvaamiseksi paikallisten viranomaisten oli otettava hoitaakseen erilaisia sivutöitä, mikä ruokki väärinkäytöksiä ja korruptiota.<sup>36</sup> Suomessa samaan ilmiöön ovat kiinnittäneet huomiota esimerkiksi Ylikangas sekä arkistonhoitaja Matti Walta. Palkkausta oli tosin ryhdytty mahdollisuuksien rajoissa parantamaan 1780-luvulta alkaen.<sup>37</sup>

Historiantutkija Pär Frohnert on kruununvouteja koskevissa tutkimuksissaan yhtäältä katsonut läänien siviilihallinnon toimineen verrattain tehokkaasti, mutta toisaalta myöntänyt oikeushistorioitsija Claes Petersonin tavoin, että virkakunnan väärinkäytösten selvittäminen oli haasteellista vuoden 1734 lakiin kirjatun korkean toteennäyttämiskynnyksen takia.<sup>38</sup> Saman on lakikokoelmaa edeltäneiltä vuosikymmeniltä todennut Marie Lennerstrand, joka on korostanut ristiriitaa virkarikosten vakavuuden ja toi-

saalta niitä koskevan epäselvän lainsäädännön välillä.<sup>39</sup> Suomessa väärinkäytösten lisääntymiseen 1700-luvulla ja tuomioistuinten vaikeuksiin syytteitä tukevan näytön hankkimiseksi ovat kiinnittäneet huomiota niin Ylikangas kuin historioitsija Y. S. Koskimies tutkimuksissaan nimismiehen viran kehityksestä. Wallan matrikkeli lääninhallinnon virkamiehistä on toisaalta osoittanut, että ainakin Suomen paikallis- ja kihlakuntatason virkakuntaa saatiin väärinkäytöksistä myös tuomiolle, sillä virkarikossyytteissä syytteiden toteennäyttämistä edisti myös asiakirjatodistelu.<sup>40</sup> Myös tämän artikkelin tapaukset osoittavat, ettei langettavaan tuomioon riittävän näytön kokoaminen vakavimmista ja systemaattisimmista rikoksista ollut ylivoimaista, mikäli keskusvalta tuki syytteiden nostamista ja rikosten perusteellista tutkintaa.

Aiemmissä tutkimuksissani Savon ja Pohjois-Karjalan rikollisuudesta, sosiaalisista ongelmista ja virkakunnan väärinkäytöksistä olen havainnollistanut valtiovallan otteen kirpoamista itäisistä maakunnista Turun rauhaa (1743) seuranneina vuosikymmeninä ja toisaalta arvioinut asetelmien muuttumista Suomen sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Itäisen Suomen etäisillä alueilla virkakunta pystyi ottamaan 1700-luvun lopulle saakka monenlaisia vapauksia keskushallinnon juuri puuttumatta omavaltaisuuksiin. Samasta ongelmasta kertoivat yleisemmin Suomen alueelta lähetetyt valtiopäivävalitukset virkamiesten väärinkäytöksistä, joita lähetettiin suhteellisesti muuta Ruotsia enemmän.<sup>41</sup> Oikeusjuttujen valossa valtiovallan kontrolli itäsuomalaiseen virkakuntaan kiristyi 1800-luvun alussa, kunnes oikeudenkäynnit vakavista virkarikoksista taittuivat jälleen laskuun Venäjän ajan ensimmäisten vuosien jälkeen. Myöhempi kehitys kertoi sekä virkamiesaineuksen kohenemisesta että hallinnon valvonnan ratkaisevasta parantumisesta.<sup>42</sup>

Ruotsin hallinto- ja oikeushistorioitsijat ovat tutkineet valtakunnan siviiliviranomaisten väärinkäytöksiä ja rikoksia suurvaltakauden lopulta, vapaudenajalta ja kustavilaisen ajan varhaisilta vuosilta.<sup>43</sup> Vuoden 1734 valtakunnan lain voimaantulon ohella virkamiesten syytteen asettamista (asetus 1750) ja erottamista koskevien säännösten (Yhdistys- ja vakuuskirja 1789) kehitys – samoin kuin kytkös 1700-luvun loppupuolen suuriin vero- ja maanomistusreformeihin – erottavat tässä käsiteltävän tapausvyyhdän Ruotsissa tutkituista väärinkäytöksistä eikä niitä siksi voi suoraan rinnastaa.<sup>44</sup> On kuitenkin selvää, että tässä tutkittavan kaltainen systemaattinen korruptio oli 1800-luvun alussa mahdollisuuksien rajoissa vain Ruotsin itäisillä ja pohjoisilla syrjäseuduilla, joilta tieto väärinkäytöksistä tavoitti Tukholman monin tavoin vaivalloisesti.

## Savon ja Karjalan läänin rakenteelliset ongelmat

Laillisista menettelytavoista lipeäminen oli nurinkurinen lopputulos 1770-luvun uudistuksista, joiden tarkoituksena oli ollut parantaa Itä-Suomen takapajuisia oloja. Savon ja Karjalan lääni oli erotettu vuonna 1776 Kymenkartanon ja Savon läänistä, jotta alueesta olisi tullut helpommin hallinnoitava. Vaivalloiset liikenneyhteydet läänin ainoaan kaupunkiin Loviisaan olivat hankaloittaneet pahasti Pohjois- ja Itä-Savon ja Pohjois-Karjalan asukkaiden elämää, kun näiden oli pitänyt kuljettaa vuosittain veroviljansa ja myytäväksi tarkoitetut maalaistuotteet Loviisaan saakka. Loviisassa oli vuodesta 1748 sijainnut myös lääninhallitus, jonne kaukaisimpienkin alueiden asukkaiden oli jätettävä mahdolliset valitukset läänin oloista.<sup>45</sup>

Lääninhallituksen oli liki ylivoimaista valvoa rannikolta käsin asianmukaisesti pohjoisten syrjäseutujen viranomaisten toimia. Isojaon ja uuden verollepanon toteuttaminen sekä valtion uudisasutuksen laajentaminen olivat nekin vaatineet paikallistuntemusta. Maatalouden intensiivistä laajentamista edellytti myös rajaseudun asutuksen tihentäminen maanpuolustuksellisista syistä. Hallitsija Kustaa III oli

kuullut näitä toiveita määrätessään Savon ja Karjalan läänin erottamisesta omaksi, Kuopiosta hallinnoitavaksi läänikseen.<sup>46</sup> Oikeudenhoidossa Kustaa III ratkoi saavutettavuusongelmaa määräämällä Vaasan hovioikeuden perustamisesta.<sup>47</sup>

Uuteen lääniin ladatut toiveet jäivät lunastamatta, ja 1810-luvun alussa Loviisa-keskeisen läänin aikaa muistettiin jo kaihoten. Kerrottiin, että Kuopion läänin perustaminen oli näivettänyt seudun. Ongelmat juontuivat 1780-luvulla toteutettuun isojakoon ja uuteen verollepanoon, joka oli paikallisesti kiristänyt verotusta voimakkaasti.<sup>48</sup> Vuoden 1800 valtiopäivillä Savon rahvas oli valittanut isojako- ja verollepanotoimitusten vakavista virheellisyyksistä. Myös finanssitoimituskunta alkoi kiinnittää toistuvaa huomiota siihen, ettei lääninhallitus pystynyt selvittämään, kuinka paljon 1780-luvulla toteutettu verollepano ja kruununmaiden erottaminen olivat lisänneet kruunun tuloja. Asiasta tiedusteltaessa lääninkamreeri Gustaf Salenius kertoi tehneensä vuodesta 1792 alkaen vuosittain luettelon uudistiloista. Tällaisia luetteloita ei kuitenkaan löytynyt virastojen arkistoista. Niin ikään hallitsijan tiedustelemat ruodutusluettelot olivat tietymättömissä. Vuonna 1800 Salenius oli kertonut maaherra Ramsaylle, että kaikki arvioidut tilat on isojaon alusta alkaen viety maakirjaan manttaaleja ja vapaavuosia koskevin merkinnöin, mutta kävi ilmi, ettei kamarikollegio ei ollut saanut tällaista luetteloita. Lokakuun lopulla 1802 kamarikollegio oli jälleen pyytänyt kunnollista selvitystä läänin vapaavuosia ja isojakojärjestelyjä koskevista asiakirjoista.<sup>49</sup>

Kamarikollegiossa oli herännyt epäilyjä Savon ja Karjalan läänin isojako- ja verotietojen laiminlyönneistä jo ennen kuin vyyhti alkoi purkautua kuningas Kustaa IV Adolfin vierailtua Kuopiossa heinäkuussa 1802. Tuolloin alamaiset jättivät hallitsijalle suuren määrän valituskirjeitä Savon ja Karjalan läänin virkamiesten laittomuuksista. Niissä kerrottiin muun muassa lahjuksien ottamisesta, verovarojen kavaltamisesta, väkivaltaisuuksista ja rahvaan kiristämisestä. Merkillipantavan usein valitusten kohteena oli hallitsijaa Kuopiossa majoittanut lääninkamreeri, asessori Gustaf Salenius.<sup>50</sup>

Eräessä näistä kirjelmistä Kuopion pitäjän Kasurilan ja Hakkaralan kylien talonpojat valittivat lääninkamreeri Saloniuksen ja veromestari Edbomin epäilyistä väärinkäytöksistä. Kuopion pitäjän kirkon rakentamiseen kannettujen varojen ja isojaon kulujen palauttamiseen myönnetyn summan kerrottiin olevan tietymättömissä ja paloapua myönnetyn lääninkamreerin lähisukulaiselle laittomin perustein. Lisäksi valitettiin puuttuvista kuittierittelyistä, mikä tarjosi mahdollisuuksia petoksiin ja omanvoitonpyyntiin (*underslev och egennytt*).<sup>51</sup>

Hallitsija luovutti kaikki saamansa valitukset läänin maaviskaaleille, jota nämä tutkisivat valitusten aiheellisuutta ja tarvittaessa nostaisivat virkarikoksista syytteitä paikallisissa tuomioistuimissa. Oikeuskanslerinvirasto määrättiin seuraamaan oikeudenkäyntien etenemistä. Hakkaralan ja Kasurilan talonpoikien valituksen Vaasan hovioikeuden kanneviskaali sai käsiteltäväkseen tammikuussa 1803.<sup>52</sup>

## Laiminlyöntien mittasuhteet paljastuvat

Keväällä 1803 Kuopioon komennettiin kamarikollegion yli-insinööri Abraham Nordstedt tarkastamaan lääninhallituksen isojakotoimen hoitoa. Selvitykset osoittivat, että läänin isojakovarojen kirjanpito oli pitkälti tekemättä ja maanmittaustoimituksista oli peritty säännönmukaisesti taksoihin nähden moninkertaisia palkkioita.

Paljastuneet laiminlyönnit olivat niin vakavia, ettei maaherra Anders Johan Ramsaylla (1744–1811, maaherrana vuodesta 1791) ollut edellytyksiä jatkaa virassaan. Hän pyysi ja sai eron tehtävästään kesäkuussa 1803.<sup>53</sup> Seuraajaksi ja hallinnon järjestyksen palauttajaksi nimitettiin ruotsalaissyntyinen vara-



tuomari Olof Wibelius, joka ei ollut syntyperältään aatelinen. Hän tunsi Karjalan laamannina hyvin läänin oloja. Wibelius oli melko hiljattain (1797) ollut mukana perustamassa Turkuun Suomen Talousseuraa ja saavuttanut asukkaiden luottamusta hoitaessaan Turun ja Porin läänin maaherran virkaa (1801–1802) ja työskennellessään sitä ennen saman läänin lääninsihteerinä (1783–1794).

Pelto oli kivinen. Ensimmäisen työviikkonsa päättyessä Wibelius kirjoitti hallitsijalle isojako- ja maanmittaustoimen olevan kaaoksen vallassa. Hän kertoi, että maanmittauskonttoriin oli pesiytynyt ”varsinainen konnakopla, jonka hallitsevana harrasteena oli erilaisten toimituspalkkioiden moninkertainen saalistaminen”. Muukin lääninhallitus oli Wibeliuksen mukaan tyrmistyttävän huonossa hoidossa ja virkakunta tehtäviinsä kelvotonta.<sup>54</sup>

Wibelius käynnisti yksityiskohtaiset tarkastukset niin virastossaan kuin kentälläkin. Hän matkusti yli-insinööri Norstedtin kanssa eri puolille lääniä selvittääkseen isojaon ja verollepanon toteutumista ja muita esille tulevia ongelmia, kuten kunnan maaherran kuului tehdä.<sup>55</sup> Hän kannusti asukkaita ilmoittamaan viranomaisten leväperäisyydestä ja muista väärinkäytöksistä. Norstedt nimitettiin sittemmin läänin maanmittauskonttorin hoitajaksi, lääninhallitukseen perustettiin varalääninsihteerin virka ja paikallista virkakuntaakin vahvistettiin mahdollisuuksien mukaan.<sup>56</sup>



*Kuva 1. Jacob Axel Gillbergin vuonna 1808 maalaama miniatyyrimuotokuva maaherra Olof Wibeliuksesta (1752–1823). Museovirasto, historian kuvakokoelma.*

Norstedtin asiakirjainventaarissa kävi ilmi, että huomattava osa palkkiolaskuista oli kateissa, ja harvoista säilyneistä asiakirjoista paljastui monenlaisia väärinkäytöksiä, kuten kahdesti laskuttamista. Esimerkiksi luettelot uudistiloista tai niiden vapaavuosista oli jätetty laatimatta kokonaan. Laiminlyöntien peittelemiseksi maanmittauskonttorin asiakirjoja ja karttoja oli väärennetty järjestelmällisesti. Myös tiedot toimitettujen isojakojen vahvistamisen ajankohdista ja tilityksistä puuttuivat. Aiemmin mainittu

Kuopion pitäjän kylien valitus isojaon ennakkomaksujen palauttamiseen tarkoitettujen varojen katoamisesta osoittautui sekin aiheelliseksi: osa varoista oli kavallettu.<sup>57</sup>

Loppukesästä 1803 Pohjois-Suomen ja Savo-Karjalan virastoja ja laitoksia saapui tarkastamaan myös vt. oikeuskansleri, kreivi Fredrik Gyllenborg.<sup>58</sup> Hänen teettämänsä inventaari osoitti, että lääninhallituksen ratkaisua odotti parhaillaan 730 asiaa, joista vanhimmat oli pantu vireille läänin perustamisen aikoihin. Lamaantuneisuuden syynä oli osin epäselvä vastuunjako, mutta se ei selittänyt kaikkea: läänin johto oli laiminlyönyt osastojen valvonnan niin vakavasti, että Wibelius esitti oikeuskanslerille syytteiden nostamista edeltäjänsä väärinkäytöksistä. Lääninhallituksessa oli toiminut vuosina 1785–1799 niin kutsuttu maanmittausrevisiokonttori ilman perustamisasiakirjaa tai ohjesääntöä. Konttori oli hoitanut isojakoa, verollepanoa, kruununmaiden erottamista ja valtionuudisasutusta koskevia asioita, mutta sen lakauttamisen yhteydessä ei ollut huolehdittu lainkaan kirjanpidon, karttojen ja muiden asiakirjojen arkistoinnista. Valtaosa sen aineistoista oli kateissa, ja heräsi epäily, että asiakirjat ja tositteet oli jätetty alun alkaenkin laatimatta. Kelvollisten dokumenttien puuttuessa koko maakirja täytyi lopulta laatia uudelleen.<sup>59</sup>

## Ensimmäiset syytteet

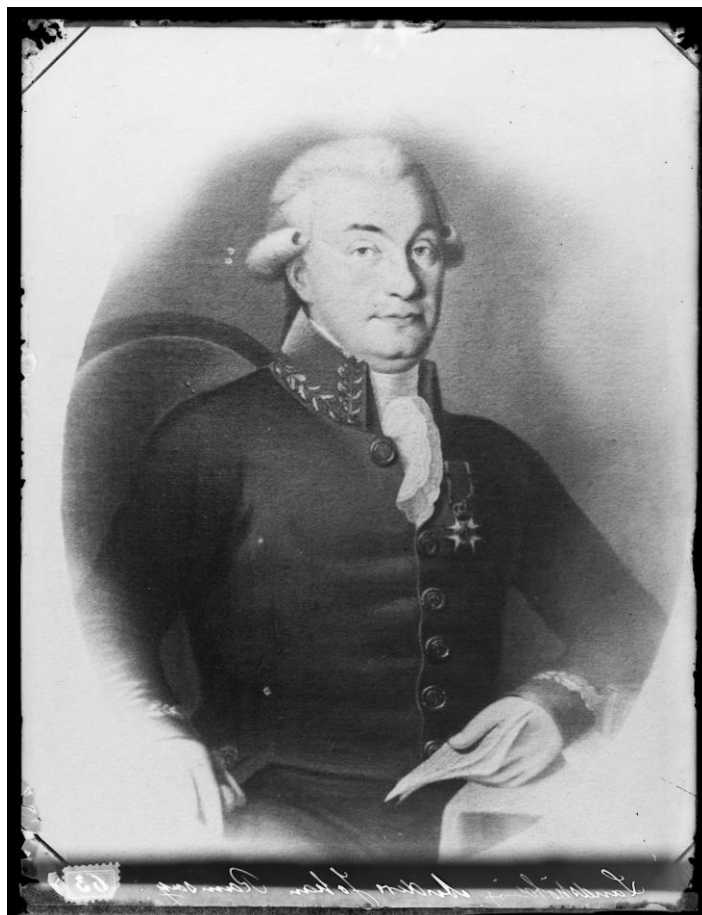
Hallitsijan tavoin myös oikeuskansleri Gyllenborg sai vastaanottaa Kuopion läänistä suuren määrän suullisia ja kirjallisia valituksia. Tämä vakuutti ylimmän laillisuusvalvojan epäkohtien syvyydestä. Koveron mukaan Gyllenborg tuki Wibeliusta johdonmukaisesti virkakunnan puhdistustyössä, kun maaherra alkoi tarvita arvovaltaista selkänojaa.<sup>60</sup>

Oikeuskansleri luovutti saamansa valitukset kamarikollegioon, joka määräsi Vaasan hovioikeuden tutkimaan epäillyt väärinkäytökset. Loppuvuodesta 1803 käynnistyi lääninhallinnon historian todennäköisesti laajin rikostutkinta, jonka myötä virkansa ohjesääntöjen vastaisesti toiminut entinen maaherra Ramsay sekä muiden muassa lääninkanslian ja lääninkonttorin johtajat, lääninkamreeri Gustaf Salenius sekä lääninsihteeri Petter Gustaf Ritz,<sup>61</sup> sekä läänin veromestari Emanuel Jurvelin saivat syytteet vakavista laiminlyönneistä ja rikoksista.

Juttuvyyhdnen sai hoitaakseen Vaasan hovioikeuden kanneviskaali Anders Johan Bergvald.<sup>62</sup> Vaasalaisena hovioikeuden virkamiehenä hän ei ollut vaarassa joutua painostetuksi samalla tavoin kuin maaseudun maaviskaalit.<sup>63</sup> Maaviskaali Hultén oli valittanut jo kesällä 1803 asunnon saantivaikeuksistaan. Hultén oli tuolloin sanottu irti asumastaan vaatimattomasta talonpoikaishuoneesta. Vuokraisäntä oli kertonut syyksi halunsa välttää nimismiesten vainoa ja majoittamista vastustavien naapuriensa ilkeämielisyyttä. Maaviskaali uskoi, että säätyläiset ja talonpojat olivat sopineet keskenään, ettei hänelle pitäisi tarjota asuinhuonetta. Epäilyihin oli aihetta. Virkakuntaa häirittiin tässä vaiheessa niin paljon, että jopa maanmittauskonttorin yli-insinööri Norstedt teki virkamatkansa Tukholmaan salassa välttääkseen vainoa.<sup>64</sup>

Oikeudenkäynnit alkoivat lokakuussa 1803 Kuopion pitäjän säännöllisillä käräjillä, jossa selvitettiin lääninkamreeri Saloniuksen väitettyä rauhanrikosta – talonpoikien pahoinpitelyitä Vaajasalon saarella syksyllä 1801. Uhrin valittivat, että Salenius oli usuttanut vänrikki Magnus von Fieandtin<sup>65</sup> johtaman sotajoukon hyökkäämään heinäkuussa korjaamassa olleiden talonpoikien kimppuun pistimiä käyttäen. Syynä olivat Saloniuksen korviin kantautuneet puheet siitä, että Hakkaralan kylän talonpojat olivat kieltäneet joukkoja kuljettamasta pois talonpoikien omalta niityltään korjaamiaan heiniä. Korpisuon niityllä Salenius oli piessyt Pekka Rautiaista, Pauli Pitkästä ja Lauri Lyytikäistä ja yllyttänyt seuralaisiaankin väkival-

taan. Talonpoikien viikatteet, hangot ja kärryt särjettiin ja pahoin loukkaantuneet Pitkäsen veljekset pakotettiin heinänkorjuutöihin toisella niityllä. Tämän jälkeen lääninkamreeri kuljetti heinät pois saarelta kenenkään estämättä.<sup>66</sup>



*Kuva 2. Maaberra Anders Johan Ramsay (1744–1811) noin vuonna 1800 (tekijä tuntematon). Maalauksen valokuvannut Daniel Nyblin. Kansallisgallerian aineistokokoelmat.*

Uurit toipuivat vammoistaan hitaasti. Kantajat kuvasivat tapahtumia ennennäkemättömiksi ja suorastaan jumalattomiksi: lääninkamreeri oli usuttanut valtakunnan puolustamiseen tarkoitetut joukot omalla niityllään työskennelleitä kuninkaan alamaisia vastaan. Tapahtumille oli runsaasti silminnäkiäjiä, eivätkä Saloniuksen mahdollisuudet syytteestä vapautumiseen näyttäneet lupaavilta. Pitkittääkseen oikeudenkäyntiä Salonius ilmiantoi kihlakunnanoikeuden puheenjohtajan, Pien-Savon tuomiokunnan tuomarin Jonas Brunérin (myöhemmin vt. lääninsihteerin), lahjusten vastaanottamisesta epäillyiltä väkivallan uhreilta. Ilmiantonsa tueksi Salonius pakotti kaksi torpparia todistamaan oikeudessa Brunéria vastaan. Tosin ilmiannon perättömyys oli niin ilmeistä, että Salonius sai pian vastatakseen syytteeseen kunnianloukkauksesta.<sup>67</sup>

Vaajasalon tapahtumien jälkeen valvoville viranomaiselle oli alkanut paljastua muitakin rikkomuksia. Nütyphoinpitelyn uurit osallistuivat keväällä 1802 aiemmin mainitun Hakkaralan ja Kasurilan talonpoikien valituskirjeeseen Saloniuksen ja veromestari Edbomin epäillyistä väärinkäytöksistä.

Suuren virkarikosvyyhden tutkinta alkoi talvella 1804 Kuopion pitäjän ylimääräisillä käräjillä, jolloin selvitettiin viljamakasiinien hoidon vakavia laiminlyöntejä. Jo edellisenä vuonna Kuopion viljamakasiinin hoitaja Gustav Masalin oli saanut herastuomari Pietari Väänäsen ja muiden Kuopion talonpoikien ilmiantamana syytteen väriin mittojen käytöstä ja omavaltaisten maksujen perimisestä.<sup>68</sup> Tällä kertaa syytteet olivat vakavampia ja kohteena asessori Salenius, jonka tuomioistuimien määräsi vangittavaksi. Salenius valitti tyrmänsä hyisistä oloista lukuisissa kirjeissään, joissa hän syytteli Wibeliusta piinaamisesta. Hänet päästettiin keväällä jatkamaan oikeudenkäyntiä kotiarestista, kunnes vahvistuneet epäillyt rauhanrikoksesta veivät hänet uudelleen kaltereiden taakse.<sup>69</sup>

## Nimismiesturmeluksen kitkeminen

Wibeliuksen kuulutukset verollepanon ja isojaon epäselvyyksien sekä virkakunnan väärinkäytösten ilmoittamisesta tuottivat paikallistasolla tulosta: oikeudenkäynnit nimismiehiä ja muuta alinta virkakuntaa vastaan lisääntyivät hänen kaudellaan, vaikka määrä oli alkanut kasvaa epäkohtia heijastellen jo 1790-luvun puolella. Virkakunnan ja asukkaiden konfliktista kertoo myös viranomaisiin kohdistuneen väkivallan yleistyminen. Koska pahoinpitelyt liittyivät useimmiten ulosmittaustoimituksiin, niiden osasyys oli rakenteellinen.

Joukkomittaisiin ilmiantoihin virkakunnan rikoksista rohkaistuttiin eri puolilla lääniniä. Kymmenen talonpoikaa kantoi vuonna 1803 Pieksämäen nimismiestä Petter Strandmania vastaan laittomasta veronkannosta ja ylimääräisten maksujen perimisestä ulosmittaustoimituksissa.<sup>70</sup> Rantasalmella seitsemän talonpoikaa ja torpparia antoi nimismies Carl Gustaf Mansnerin ilmi väärästä kuiteista, laittomasta veronkannosta ja laittoman suurista ulosmittauksista. Selvitykset osoittivat Mansnerin kantaneen vuosien ajan liikaa veroja koko pitäjältä ja johtivat tämän erottamiseen vuonna 1804.<sup>71</sup>

Kyläkunnittaisista ilmiannoista seurasi niin ikään Ilomantsin pelätyn kruununnimismiehen Erik Johan Nygrenin erottaminen veronkantoon ja makasiinilainoihin liittyneistä laittomuuksista, maanastuksesta ja pahoinpitelyistä.<sup>72</sup> Ilomantsin herraonni ei kääntynyt tämänkään jälkeen, vaan myös seuraaja, kruununnimismies Björkroth joutui pian oikeuteen apulaisensa päivittäisestä pahoinpitelemisestä. Erotettu Nygren päätyi laatimaan maaherralle pitkän kannekirjelmän Björkrothin muista väitetyistä rikoksista.<sup>73</sup> Vastaavasti kävi Kaavilla, jossa artikkelin alussa mainitun nimismies Forsténin seuraajaksi nimitettiin Jakob Lassén. Vaasan hovioikeus tuomitsi tämän jo vuonna 1806 pahoinpitelyistä, vapaudenriistosta, kieltolakirikoksista ja rauhanrikoksesta.<sup>74</sup> Emopitäjä Liperin nimismies Otto Vilhelm Montell ei häenkään säästynyt syyteiltä. Ne koskivat väärin toimitettuja ulosottoja.<sup>75</sup>

Kuopion ja Iisalmen seudun väärinkäytökset liittyivät usein läänin ja kaupungin virastoihin. Maaherralle ilmiannettuna oikeuteen tulivat Kuopion nimismies Adam Johan Labbartin epäillyt ulosottorikokset. Hän oli muun ohessa vanginnut asessori Saloniuksen velallisen ja pitänyt tämän kruunuvankilan tyrmässä ulosmittauksen ja ulosmitatun tavarahan huutokaupan yli.<sup>76</sup> Niin ikään kruunuvankilaan liittyi Wibeliukselle tullut valitus Iisalmen kruununnimismiehen Adolf Lindbergin väitetyistä rikoksista. Vaasan hovioikeus tuomitsi Lindbergin laittomien maksujen perimisestä vapautetuilta tutkintavankeilta. Lisäksi hänet tuomittiin syytteen nostamatta jättämisestä, mikä viittasi käytännössä aina lahjusten ottamiseen, sekä liian suurten maksujen kantamisesta ulosmittauksista ja muista toimituksista. Kaikki edellä mainitut nimismiehet Montellia lukuun ottamatta tuomittiin menettämään virkansa.<sup>77</sup> Näin kävi myös Kuopion kaupunginvoudille Magnus Forsbergille, jonka Vaasan hovioikeus tuomitsi 40 riikintaa-lerin kavalluksesta vuonna 1804.<sup>78</sup>

*Taulukko 1. Vaasan hovioikeuteen virkarikosoikeudenkäyntejä tuli Savon ja Karjalan läänistä seuraavasti (lähde: Vaasan hovioikeuden alistettujen asioiden päätöstaltiot ja alistusaktit):*

Vuodet	1799-1803	1804-1808	1809-1813	1814-1818
Määrä	6	18	13	6

Wibeliuksen kaudella väärinkäytöksistä joutui oikeuteen ennen muuta paikallisia nimismiehiä ja näiden kanssa lähes tasavertaisia toimitusvousteja Ylä-Savosta, Kaavilta sekä Rantasalmen ja Ilomantsin rajapitäjistä. Taustalla olivat asukkaiden joukkoilmiannot, jotka saivat pontta julkisen vallan näkyvästä puuttumisesta väärinkäytöksiin. Niitä tehtiin 1800-luvun alussa noin puolessa läänin kärjäkunnista (joka muodosti yksittäisen kruununnimismiehen virkapiirin). Väliportaan kruununvoudit välttivät tässä vaiheessa vakavat syytteet. Omavaltaisuuksistaan tunnetuin, ”Karjalan kuninkaaksikin” nimetty Karjalan pohjoisen voutikunnan kruununvouti Gabriel Wallenius (1725–1808) joutui tosin jättämään lähes puoli vuosisataa pitämänsä viran korkeassa iässä vuonna 1806.<sup>79</sup>

Wibelius aloitti kruununvoutien ja nimismiesten ohjeistamisen säännöllisin kiertokirjein ja valvoi seikkaperäisesti näiden toimien laillisuutta. Kävi ilmeiseksi, etteivät nimismiehet tai toimitusvoudit olisi tulleet toimeen heikosti palkatun virkansa tuloilla, vaan taksat ylittävää laskutusta erilaisista toimituksista oli katsottava joskus läpi sormien. Paikoin palkkoja voitiin vähän korottaa.<sup>80</sup> Kasvanut tarve virkakunnan toiminnan laillisuuden valvontaan johti Ruotsissa oikeusasiamiehen viran perustamiseen vuonna 1809,<sup>81</sup> mutta Venäjään liitetyssä Suomen suuriruhtinaskunnassa työ jäi edelleen yhden virkamiehen, prokuraattorin (Ruotsin ajalla oikeuskansleri) käsiin.

## Lääninhallituksen johto tuomiolla

Oikeusjuttujen määrän tarkastelu ei kuvasta virkarikosten yleisyyttä, koska yksittäinen tapaus saattoi sisältää jopa parikymmentä syytekohtaa. Useita oikeudenkäyntejä voitiin samoin niputtaa hovioikeudessa samaan asiakokonaisuuteen.

Savon ja Karjalan lääninhallituksen johtomiesten virkarikosjuttu yhdistettiin vuosina 1803–1806 kokonaisuudeksi, joka oli epäilemättä Vaasan hovioikeuden ja Kuopion lääninhallituksen historian laajin. Yhden diaarinumeron alle kirjattu juttunippu sisälsi kaikkiaan 47 erillistä oikeudenkäyntiä maaherran, lääninsihteerin tai lääninkamreerin virkarikoksista eri puolilta lääniniä. Osallisuudesta epäiltiin myös läänin veromestaria sekä joukkoa alempia kruununpalvelijoita.

Epäiltyjen piti antaa vastauksensa kanneviskaalin selvityspyyntöihin määräajassa uhkasakkoa vastaan. Salenius antoi jutun alkuvaiheessa vain lyhyitä ja nenäkkäitä huomioita, joissa hän vieritti vastuun kaikista läänin kirjanpidon laiminlyönneistä maaherra Ramsaylle. Tämä taas puolustautui rikosepäilyjä vastaan lähinnä vetoamalla siihen, että oli luottanut alaistensa toimien laillisuuteen, koska ei itse ollut lakimies (*Jag är ingen lagkarl*). Tosiasiassa Saleniuskaan ei ollut suorittanut lakimiestutkintoa, vaikka oli opiskellut Turun akatemiassa ja Uppsalan yliopistossa ja oli tehtäväänsä pätevä. Niin Salenius kuin Ramsaykin yrittivät viime kädessä sälyttää vastuuta lääninhallinnon virheistä lääninsihteerille, varatuomari Petter Gustaf Ritzille – siinä paljonkaan onnistumatta. Ritz erosi virastaan vuonna 1805.

Virkarikosten sarjan tutkinta kesti pitkälle kolmatta vuotta, kunnes Vaasan hovioikeus antoi kokonaisuudesta tuomionsa 23. toukokuuta 1806. Se totesi päätöksessään, että lääninhallituksen laimin-



lyönteihin ja väärinkäytöksiin kaikkein syyllisin oli lääninkamreeri Salenius, jonka rikoksia hovioikeus luonnehti tahalliseksi, toistuviksi ja poikkeuksellisen törkeiksi.

Väärinkäytösten uhreiksi oli joutunut oikeastaan läänin koko maata omistava väestö. Saloniuksen todettiin vaatineen ja kantaneen kaikista lääninkonttorin toimituksista liian suuria tai perusteeltaan laittomia maksuja. Hän oli nostanut niitä esimerkiksi kruununtilojen perinnöksiöistä, uusien kylien ja jakokuntien asukkaiden jakotoimituksista sekä päätösotteista. Summat oli jätetty kirjaamatta asiakirjoihin. Niin ikään Saloniuksen osoitettiin harjoittaneen laitonta asianajoa. Hän oli toiminut osapuolten valtuutettuna sellaisissa kiistoissa, jotka ratkaistiin lääninhallituksessa, ajanut riidan molempien osapuolten asiaa tai kantanut lahjuksia vastaan omia päätöksiään vastaan. Myös näistä palveluksista hän oli perinyt kohtuuttomia maksuja.

Vieläkin räikeämmin Saloniuksen katsottiin rikkoneen lakeja jättämällä uudistiloja pois luetteista ja kantamalla niiden verot itselleen. Niin ikään lääninkamreeri oli lisännyt hakemuksesta uudisasukkaiden vapaavuosia (joita olisi saanut olla enimmillään 30) jo kauan ennen kuin ne olivat päättymässä ja selvittämättä huojennusten tarvetta. Vapautuksista ei ollut ilmoitettu kamarikollegioon, koska ne oli tosiasiallisesti annettu lahjuksia vastaan. Vastaavalla tavoin Salenius oli toiminut elinkeinolupa-asioissa.<sup>82</sup>

Saloniuksen osoitettiin vaikeuttaneen muiden asianajajien toimintaa, jotta hän voisi keskittää kokonaan omiin käsiinsä kaikkien kruununtilojen perinnöksiöitä koskevien asioiden hoitamisen. Monopolin saatuaan hän oli perinyt palveluksistaan kohtuuttoman suuria palkkioita. Hän oli myös anastanut maita ja niittänyt asukkailta väkivalloin. Saloniuksen katsottiin lisäksi rikkoneen vakavasti virkavelvollisuuksiinsa, kun tämä oli jättänyt selvittämättä veronkannon epäselvyydet. Tällainen välinpitämättömyys oli suistanut niin isojako- kuin verollepanotoimen ja koko lääninhallituksen maanmittauskonttorin sekasorron valtaan.

79

Saloniuksen syyksi luettiin myös laittoman viraston, maanmittausrevisiokonttorin toiminta ja vastuuttomuudet sen lakkauttamisprosessissa. Lääninkonttorin asioiden valmistelua oli näin siirretty ohjesääntöön perustuvan valvonnan ulottumattomiin. Niin ikään asessorin voitiin osoittaa kantaneen itselleen laittomasti kuusi prosenttia varoista, jotka hallitsijan oli myöntänyt läänin talonpoikien isojako- ja verollepanokulujen huojentamiseen. Salenius oli hyötynyt vieläkin heikommassa asemassa olevien kustannuksella katovuosina sallimalla viljamakasiineihin hankittavan siemenviljaa kiskurihintaan. Näin hän oli rikkonut viljamakasiinien ohjesääntöä, jonka mukaan makasiineihin oli hankittava ja myytävä viljaa hädänalaisten ahdingon helpottamiseksi.

Osassa tuomioista rikostoveriksi mainittiin lääninsihteeri, lääninkanslian johtaja Ritz. Hänen kanssaan Salenius oli valmistellut ja vahvistanut allekirjoituksellaan lukemattoman määrän laittomia lääninhallituksen päätöksiä. Salenius oli antanut lankonsa paloapuhakemukseen kaksi keskenään ristiriitaista päätöstä, joista jälkimmäinen oli kolminkertaistanut myönnetyn paloavun määrän. Hänen olisi lipääntään pitänyt jäädä itsensä sukulaistaan koskeneen anomuksen käsittelystä.

Kokonaisuutena Saloniuksen virkarikoksissa oli Vaasan hovioikeuden mukaan kyse tahallisista ja vastoin parempaa tietoa tehdyistä virkavirheistä, moitittavasta (*uppenbar*) huolimattomuudesta, röyhkeästä petollisuudesta (*tilltagenhet*) ja ”rajattomasta” oman voiton pyynnistä (*egennyttta*). Ulosmittauskaaren 9:5 ja oikeudenkäyntikaaren 1:12:n perusteella Salenius tuomittiin sadan hopeataalerin sakkoon, mittaviin korvauksiin sekä menettämään virkansa.

Erillinen tuomio annettiin rauhanrikoksesta Vaajasalon niityllä. Siitä Salenius tuomittiin yhdeksi vuodeksi vankeuteen Viaporin linnoituksella, sadan hopeataalerin sakkoihin sekä maksamaan uhrien vammoista yhteensä 20 rüikintaaleria.<sup>83</sup> Lisäksi Saloniuksen oli sovitettava kihlakunnantuomari Brunerin

aiheeton ilmiantaminen lahjuksista maksamalla 50 hopeataalerin sakot ja pyytämällä tekoaan julkisesti anteeksi. Hän koetti saada anteeksipyyntövelvoitetta kumotuksi vielä vuosien päästä hallituskonseljin oikeusosastolta.<sup>84</sup>

Lääninsihteeri Petter Gustaf Ritz tuomittiin lähes yhtä vakavista väärinkäytöksistä. Saloniuksen tavoin Ritzin katsottiin laiminlyöneen törkeästi virkavelvollisuuksiaan sallimalla viraston juttujen ruuhkautua ennennäkemättömästi. Ritz oli muun muassa jättänyt noudattamatta kamarikollegion selkeää määräystä Venäjän alamaisten maannautinto-oikeuksien järjestämisestä Ruotsin puoleisissa rajakylissä. Seuraukset näkyivät paikallistasolla väkivaltaisina rettelöinä ja tuomioistuimissa sekä kaoottisen laajoiksi ja moninaisiksi paisuneina riita- ja rikosjuttuina.<sup>85</sup>

Maaherran ja lääninkamreerin kanssa Ritz oli toimittanut laittomasti kahden sahan pakkohuuto-kaupat ulosottomiehen järjestelytarjouksesta huolimatta. Samoin nämä olivat ilman valtuuksia asettaneet erään liperiläisen sahamiehen vaimon velkavankeuteen. Näin pyrittiin estämään velallisen mahdollinen karkaaminen Venäjän puolelle. Lääninsihteerin katsottiin myös laiminlyöneen lääninkonttorin asioiden seuraamisen osallistumalla lääninkamreeri Saloniuksen lainvastaisten päätösten ja vapaavuosiratkaisujen valmisteluun. Viljamakasiinien valvonnan laiminlyöntiin Ritzia pidettiin yhtä syyllisenä kuin Saloniustakin. Näillä perusteilla lääninsihteeri Ritz tuomittiin vastaavin perustein rangaistuksiin kuin lääninkamreeri Salonius. Lisäksi maksettavaksi määrättiin erinäisiä korvauksia ja hyvityksiä.

Syytteitä kohdistui näin vakavassa kokonaisuudessa väistämättä Ritzin ja Saloniuksen esimieheen, everstilutnantti Anders Johan Ramsayhin, joka oli luopunut virastaan omatoimisesti. Hänet tuomittiin pääasiassa valvontavastuiden laiminlyömisestä. Hovioikeus katsoi maaherran ensinnäkin salilinen maanmittausrevisiokonttorin toiminnan ilman laillista perustetta tai ohjesääntöä. Merkittäväksi laiminlyönniksi luettiin myös puuttumatta jättäminen läänin verollepanon ja isojakotoimen vakaviin epäselvyyksiin ja maanmittauskonttorin sekasortoiseen toimintaan. Tämä oli tyrehtyttänyt kruunun verotuloja merkittävästi. Ramsayn viaksi laskettiin myös sen salliminen, että lääninkamreeri Salonius ja veromestari Kepplerus (aiemman Ylä-Savon kruununvouti) laskuttivat itselleen kuusi prosenttia varoista, jotka hallitsija oli osoittanut talonpoikien isojako- ja verollepanokustannusten lieventämiseen. Samoin Ramsayn todettiin laiminlyöneen kruunun makasiinien viljavarastojen inventaarien teettämisen ja makasiinien vastuuhenkilöiden valvonnan. Tuomittaviksi todettiin myös monet yksittäiset lainvastaiset vapaavuosia, velkomuksia ja maatilojen omistuksia koskevat päätökset.

Entinen maaherra Ramsay tuomittiin virkavirheistä ja laiminlyönneistä sadan hopeataalerin sakkoihin sekä maksamaan huomattavat vahingonkorvaukset. Oikeudenkäyntikaaren pykälä, johon päätös perustui, olisi niin ikään johtanut Ramsayn virasta pidättämiseen tai erottamiseen, ellei hän olisi luopunut virastaan jo aiemmin.<sup>86</sup> Aiempi tutkimus ei ole maininnut Ramsayn syytteistä ja tuomioista. Tämä voi johtua käytetyistä asiakirja-aineistoista tai hienotunteisuudesta.

Koska ylimpien luottamusvirkojen kriteerinä oli vuoteen 1789 saakka aatelistarvo ilman muodollisia koulutusvaatimuksia, oli ylimmän virkakunnan virkamiesetoksen kehitys tutkitusti verkkaista.<sup>87</sup> Samaan aikaan maaherrojen voimakkaasti laajenevan tehtäväkentän hoito alkoi vaatia yhä monialaisempaa ja teoreettisempaa osaamista.<sup>88</sup> Ramsay profiloituu maaherraksi, joka nähtävästi suhtautui virkaansa jo vanhakantaiseksi käyneeseen tapaan palkkiona uskollisesta palveluksesta.<sup>89</sup> Ramsaylta puuttuivat siviilivirkamiehen koulutus ja pätevyys ja aiempi kokemus siviilihallinnosta, kun hänet nimitettiin vuonna 1791 maaherraksi Anjalan liiton yhteyksiensä takia erotetun Simon Vilhelm Carpelanin tilalle.<sup>90</sup> Maaherran nimitysperusteiksi kävivät myöhemminkin yhdistys- ja vakuuskirjassa (1789) mainitut taito, ansio, kokemus ja koeteltu kansalaiskunto,<sup>91</sup> joista Ramsayn ansiot olivat yksinomaan sotilaallisia ja poliittisia.

Hovioikeuden langettama tuomio kertoo kokonaisvaltaisesta epäonnistumisesta virastopäällikkönä ja läänin varainhoidon ylimpänä valvojana. Kustaa III:n vallankaappausta (1772) seuranneiden vuosien Ruotsissa oli nostettu syytteitä useiden läänien maaherroja vastaan tili- ja veroasioiden laiminlyönneistä, mutta missään niistä paljastuneet väärinkäytökset eivät olleet yhtä kokonaisvaltaisia kuin Savon ja Karjalan läänissä 1790-luvulla ja 1800-luvun ensimmäisinä vuosina.<sup>92</sup>

Kuopion suuressa virkarikosprosessissa tuomittiin myös lääninkirjanpitäjä Emanuel Jurvelin, joka oli toiminut Saloniuksen poissa ollessa lääninkamreerina. Hän oli hyväksynyt väärin laadittuja tositteita kruununmakasiinista lainatusta viljasta ja jättänyt panematta toimeen kamarikollegion päätöksen Venäjän puolen rajakyläiden asukkaiden ulkotilusten nautintaoikeudesta Ruotsin puolella. Hänet tuomittiin maksamaan rikoksistaan 50 hopeataalerin sakot. Jurvelin ei palannut kaidalle polulle tämänkään jälkeen: hänet tuomittiin 1810-luvulla hirtettäväksi lääninkassaan kertyneen tuhansien ruplien vajeen takia. Kuolemantuomio lievennettiin ylimmässä oikeusportaassa vesileipävankeudeksi ja pakkotyöksi.<sup>93</sup>

Sanomalehtijuttujen<sup>94</sup> perusteella Savon ja Karjalan lääninhallituksen suuri oikeusjuttu oli liian arkaluontoinen käsiteltäväksi oman aikansa lehtijulkisuudessa. Lääninkamreeri Saloniuksen maine jäi silti elämään talonpoika Pentti Lyytisen loppusoinnillisessa runossa ”Saloniuxen wirsi”. Ylioppilas, Turun romantikko Carl Axel Gottlund kirjoitti väärinkäytöksiä raamatullisin sanankääntein ruotivan runon muistiin vuonna 1815.<sup>95</sup> Se varoitti laittomuuksien ja ahneuden seurauksista muun muassa näin:

*Kuopiossa oli Gustavi  
Ja hän kyllä tunsu püstävän  
Van väri känti oppinsa  
Ja ylen katsoi pappinsa*

*Abneus mailman rikkauten  
Se oli alku viekauten  
Hän etsi kalu katovaist  
Eike huolinut herran laist.*

*Van lahjan puole vänteli  
asiat väri käntäli  
josta kosto huto allbaisten  
Se kulu yli taivaisten  
[- -]  
Muistoxi muile herroillen  
Varoixi virka miehellen  
olkon ja opetuxexi  
Väryten kartamisexi*

## Wibeliuksen toimiin kohdistunut vastarinta

Maaherra Wibelius luovutti vuonna 1805 Kustaa IV Aadolfille lääninsä asukkailta kerätyn adressin, jossa kiitettiin hallitsijan Kuopion-vierailun (1802) kauaskantoista merkitystä. Siinä todettiin: ”Sorretut ja epäoikeudenmukaisuuden uhrit ovat saaneet lakia ja oikeutta virkavallan väärinkäyttöä sekä vitkastelevaa ja röyhkeää oikeuslaitosta vastaan. Oikeuskanslerinviraston perusteellisen tutkinnan ja väsymättömän valvonnan ansiota on, että kruununpalvelijoiden väärinkäytöksistä on nostettu syytteet ja vääryydet korjattu.”<sup>96</sup>

Pinnan alla tilanne ei ollut näin harmoninen. Wibeliuksen rötöstelijäjahti ei kerännyt ainoastaan kiitosta, vaan käänsi joukon asukkaita ja virkakuntaa häntä vastaan. Maaherran solvaamisesta joutui kärejille esimerkiksi kaunaisia maanmittareita,<sup>97</sup> mutta kaikkein kostonhaluisimman vastustajan maaherra sai lokaan suistetusta asessorista Gustav Saloniuksesta, jota Wibelius oli kuvaillut kirjeissään muun muassa kruununvarkaaksi ja lahjuskouraksi. Vangitsemisensä jälkeen Salonius käytti kaikki keinot kammetakseen Wibeliuksen viraltaan ja uhkasi lopulta muiden keinojen puuttuessa jopa ampua tämän.<sup>98</sup> Olosuhteet suosivat kansankiihotusta, koska Wibeliuksen ensimmäisiin virkavuosien onnettomat sääolot heikensivät talonpoikien veronmaksukykyä ratkaisevasti. Virkakunnan aiemmat laiminlyönnit kaatuivat samaan aikaan rakenteellisina ongelmina maaherran hoidettaviksi.

Pohjois-Savon talonpoikien verokuorma oli paikoin ollut lähes olematon, kunnes 1780–1790-luvuilla verollepano oli yksittäisillä tiloilla kasvattanut taakkaa jopa monikymmenkertaiseksi. Osasyynä oli se, että talolliset olivat liittäneet isojaossa tiloihinsa viljeltäväksi kelpaamattomia alueita, joita alettiin vapaavuosien umpeuduttua verottaa peltomaan tapaan. Kun vapaavuosien umpeutumisen tietämille sattui useita peräkkäisiä katovuosia, seurauksena oli verorästejä, ulosmittauksia, pakkohuutokauppoja ja lopulta laajaa autoitumista. Tämä kasvatti samalla tilattomien määrää.<sup>99</sup>

Veronkannon velvoitteet ajoivat maaherran puun ja kuoren väliin. Viran ohjesääntö velvoitti maaherraa huolehtimaan verojen kantamisesta täysimääräisesti. Jo ensimmäisistä katojen takia myönnettyistä lykkäyksistä Wibelius sai kamarikollegiolta moitteet leväperäisyydestä.<sup>100</sup> Tilanne vaikutti nurinkuriselta, koska aiemman virkakunnan aikana ongelmia oli hoidettu kirjanpidon ohi kantamalla vapaavuosien jatkamista vastaan talonpojilta henkilökohtaisia lahjuksia.

Pohjois-Savon rahvaan äänitorveksi ryhtyi Pien-Savon talonpoikien valtiopäivämies Pietari Väänänen, jonka nimissä kuninkaalle jätettiin alkuvuodesta 1805 valitus läänin säälimättömästä veronperinnästä: kohtuuton verotus ajoi talolliset syömään eläinten tavoin olkia ja ruohoa, se pakotti nälkäiset lapset muuttamaan pois seudulta, ja vei yleisen puutteen takia ostajat jopa pakkohuutokaupoilta.<sup>101</sup> Väänänen pyysi hallitsijaa selvittämään, oliko rahvaan enää ylipäätään mahdollista suorittaa uusia veroja koko maakunnan joutumatta häviöön. Hän pyysi seudun talonpoikien nimissä kirkon- ja tienrakennushankkeiden lykkäämistä parempaan aikaan ja asukkaille oikeutta tehdä verotutkinnan yhteydessä valituksia paikallisten virkamiesten toiminnasta.<sup>102</sup>

Valitus herätti Tukholmassa huomiota. Sen perusteita selviteltiin kamarikollegiossa, jossa Wibeliuksen virkaintoon oli ehditty jo tuskastua. Väänänen valituksen lopputulos kääntyi silti maaherran ja asukkaiden eduksi, koska sen ansiosta Wibelius sai vietyä läpi vetoamuksensa vero-olojen oikaisemiseksi. Elokuussa 1805 hallitsija kehotti maaherraa laatimaan ehdotuksen verotuksen korjaamiseksi.<sup>103</sup> Myöhempi aika on tosin tuominut korjaavat toimet tehottomiksi.<sup>104</sup>

Väänänen sai ankarat nuhteet maaherran arvostelusta, vaikkei kirjeessä ollut mainittu Wibeliusta nimeltä.<sup>105</sup> Epäiltiin, että Väänänen kirjeen taustavoimana olisi asessori Salonius. Uumoiluja voi tukea se, että Väänänen oli takuumiehenä anottaessa asessorin vapauttamista tutkintavankeudesta.<sup>106</sup>

Vaikka Wibelius oli tarkastuskierroksillaan kannustanut asukkaita valittamaan epäkohdista, häntä arvosteltiin valitusten hillitsemisestä siinä vaiheessa, kun moitteiden kohteeksi tulivat maaherran omat toimet. Tämän väitettiin alaistensa kautta uhkailleen ja pelotelleen asukkaita vaikenemaan oman hallintonsa epäkohdista. Paljon Väänästä suorasanaisemmin Wibeliuksen toimista kantelivat helmikuussa 1805 Iisalmen verotalonpojat Pauli Ruotsalainen ja Risto Puronen. Oikeuskanslerille ja hallitsijalle lähettämässään kirjeissä kaksikko ilmiantoi maaherran omanvoitonpyynnistä ja monenlaisista väärinkäytöksistä. Pääsyyinä tyytymättömyyteen oli se, että Wibelius oli purkanut Iisalmen Viannonkosken Kaivannon haarasta myllyrakennelman, jonka osakkaita miehet olivat. Purkamisen perusteena oli kosken aatellisen omistajan valitus, josta tehty päätös eväsi Puroselta oikeuden myllytoiminnan harjoittamiseen.

Kiellosta huolimatta talonpojat olivat asioineet Purosen hoitamalla myllyllä, ja kun nimismies oli alkanut maaherran määräämät purkutöimet lokakuussa 1804, Puronen ja Ruotsalainen olivat kymmenen muun tilallisen kanssa yrittäneet estää purkamista väkivalloin. Miehet oli vangittu ja heitä oli syytetty kapinasta. Käräjillä Puronen oli tuomittu kuolemaan ja muut osalliset 100 hopeataalerin sakkoihin. Vaasan hovioikeus oli kuitenkin lieventänyt tuomioita.<sup>107</sup> Kaksikko valitti Wibeliuksen asettuneen lain ja porvarillisten oikeuksien yläpuolelle tuhotessaan yksityistä omaisuutta. Puronen vaati maaherralta työnsä (myllyn) tuhoamisesta, terveytensä menettämisestä vankilassa ja köyhyyteen ajautumisestaan 1000 pankkiriksin vahingonkorvausta.

Puronen ja Ruotsalainen sanoivat kirjoittavansa myös niiden asukkaiden puolesta, jotka eivät rohjenneet ilmoittaa vääryyksistä pelätessään maaherran reaktiota. Valituksen toiseksi kärjeksi nousi rahvaan oikeus valita asianajajansa ja valtuutettunsa. Jo paljastuneiden väärinkäytösten jatkumisen ehkäisemiseksi Wibelius oli ohjeistanut 14.11.1803 rahvasta kääntymään oikeudenkäyntiasioissa hänen puoleensa. Näin hän voisi osoittaa tapauksen hoitaminen asiaa parhaiten ymmärtävälle ja taitavalle taholle. Tarkoitusta varten hän oli palkannut lääninhallitukseen Turun hovioikeuden auskultantin Karl Anders Löfwenmarkin.

Puronen ja Ruotsalainen näkivät valinnan toisenlaisessa valossa. He katsoivat Wibeliuksen keskittäneen oikeuden valitusten laatimiseen yksin Löfwenmarkille, joka kantoi kirjelmien laatimisesta neljän riikintaalerin suuruisen palkkion. Kansan käyttämiä kirjureita puolestaan oli ajautunut vaikeuksiin, kun näitä oli haastettu oikeuteen perusteettomista ilmiannoista. Miesten mukaan tämä merkitsi rahvaan ikaikaisen valitusoikeuden loppua. Tosiasiassa kirjuriksi palkatun merimiehen kiusalliset käännösvirheet pikemminkin osoittavat päteväen laatijan tarvetta: puutteellisesta asiaosaamisesta kertoo esimerkiksi se, että Puronen väittää kirjelmässä saaneensa kuolemantuomion raiskauksesta (*våldtäcka*), ei kapinasta (*myter*).<sup>108</sup>

Miehet valittivat myös väitetyistä veronkannon laittomuuksista: Suonenjoen talonpojilta moitittiin kannetun kahdeksan kapallista liikaa kymmenyksiä ja Nurmeksessa liiaksi jääkäriveroa. Niin ikään maaherran kerrottiin vastaanottaneen kahdelta pastoraattia tavoitelleelta hengenmieheltä yhteensä 2200 riikintaalerin suuruisen rahalahjat. Valituksen kohteena oli myös viljamakasiinin siemenviljan ylihinnointelu, joka oli johtanut peltojen ja kaskien viljelemättä jättämiseen, ruuan hinnan nousuun ja jatkossa kenties nälkäkuolemiin. Maaherran väitettiin houkuttelevan autioituneille tiloille yksinkertaisia talonpoikia valtakunnan parhailta alueilta Turun ja Porin läänistä sen jälkeen, kun talollisten karja ja hevoset oli huutokaupattu epäotolliseen aikaan ja alihintaan.<sup>109</sup>

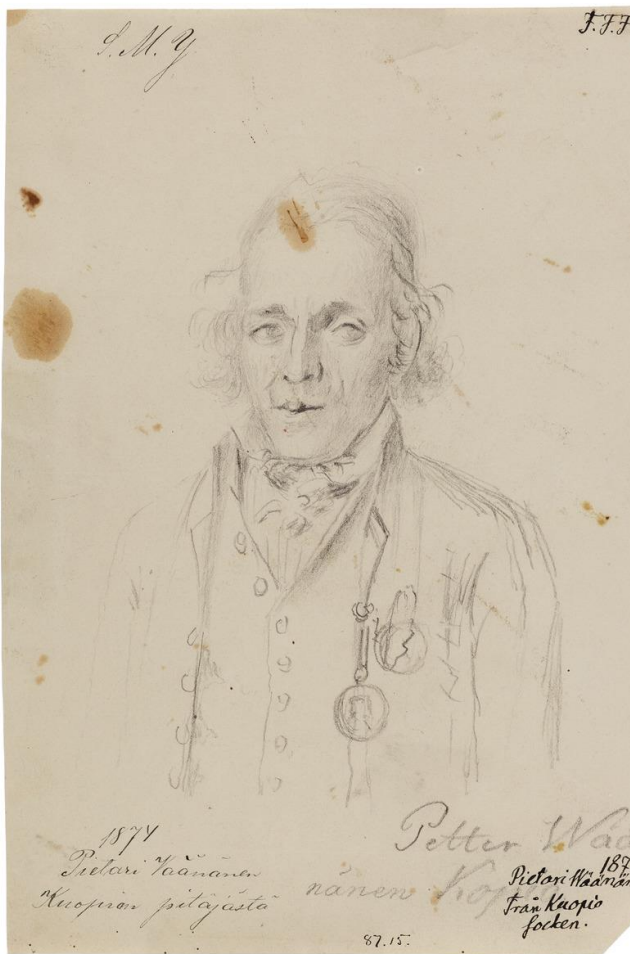
Niukoista oloista huolimatta miehet kertoivat Kuopion kruununpolttimon suurista paloviinavarastoista. Viinaa väitettiin poltetun monin verroin sallittua enemmän ja maaherran korjanneen voitot. Polttimon raaka-aineet väitettiin hankittavan viljamakasiineista maaherran omien velkojen järjestelmiseksi. Valtiovallan suosiossa olleesta Wibeliuksesta kaksikko totesi lopuksi: ”Kaikki ei ole kultaa mikä kiiltää.”



Oikeuskanslerinvirasto selvitti valitusten perusteet ja totesi ilmiannot perättömiksi. Kirjeessä kuvatuilla tapahtumilla oli jonkinlaista todellisuuspohjaa, mutta niiden luonne oli ymmärretty väärin. Valitetut verovirheet oli jo tutkittu ja tarpeen mukaan oikaistu – Nurmeksen jääkäriverojuttu oli jopa tuonut eräälle paikalliselle syytteen kapinoinnista.<sup>110</sup> Wibelius oli valvonut makasiineja asianmukaisesti, ja pappien maksamat akordit olleet tavanomaisia kiitoslahjoja pastoraateista. Ne oli käytetty köyhien lasten koulun perustamiseen Kuopioon. Myös pakkohuutokaupat oli toimitettu laillisessa järjestyksessä ja valituskirjeen varsinainen yllyke, Viannonkosken mylly, purettu asetusten mukaisesti.

Oikeuskanslerinvirasto tulkitsti valituskirjeen maaherran kunniaa loukkaavaksi. Laatijat olivat ilmaisseet kirjelmänsä syyksi tarpeen osoittaa maansa tilanteen kurjuus, mutta virasto päätteli laatijoiden vaikuttimiksi kostonhalun, paha tahdon (*ilska*) ja oman edun tavoittelun. Päätelmää tuki toisen kantelijan tunnustus, jonka mukaan kirje oli laadittu kustoksi myllyn purkamisesta.

Oikeuskanslerinvirasto katsoi, että maaherran viran arvovallan säilyttäminen edellytti selkeän viestin antamista yleisölle siitä, että ilmiantajien piti kantaa vastuu sanoistaan. Siksi se määräsi, että Wibeliukseen kohdistuneita ilmiantoja oli tutkittava kunnianloukkauksina.<sup>111</sup> Osallisten selvitys jatkui, vaikka Puro ja Ruotsalainen pakenivat syytteitä tuntemattomaan paikkaan. Kirjeen kaunaisen sävyn ja siinä esitettyjen tietojen perusteella valituskirjeen taustavoimaksi epäiltiin asessori Saloniusta.<sup>112</sup> Tämä oli kaikista päätelleen tullut Purosen kanssa puheisiin Kuopion lääninvankilassa, jonne kumpikin joutui tutkintavankeuteen loppuvuodesta 1803. Kirje toi vaikeuksia myös valtiopäivämies Pietari Väänäselle, jota epäiltiin rahvaan yllyttämisestä sen laatimiseen.<sup>113</sup> Väänänen todettiin myöhemmin syyttömäksi.



Kuva 3. Emanuel Thelningin hiijykynäpiirros Porvoon valtiopäivien talonpoikaissäädyn edustajasta, kuopiolaisesta Pietari Väänäsestä. Nähtävästi Väänäsen ja Wibeliuksen välit eivät rikkoutuneet valitusten ja oikeusjuttujen takia, sillä perimätieto kertoo Väänäsen majoittaneen maaherra Wibeliusta Suomen sodan aikana Kuopion ollessa venäläisten hallussa (Jorma Väänänen: Pietari Väänänen, eräs savolaisen talonpoikaiskulttuurin edustaja. Väänästen sukupuu 3-4/1946, 122). Museovirasto, historian kuvakokoelma.

Pidetään ilmeisenä, että Salonius oli monen muunkin maaherran toimista jätetyn valituksen takana. Eräässä niistä Wibeliuksen väitettiin kieltäneen itsekkäistä vaikuttamista hiekan ottamisen kaupungin laidalla sijaitsevasta harjusta muilta kuin Kuopion kaupungin asukkailta, toisessa hänen valitettiin muuttaneen Karjalan laamannina laamannikappojen kantotapaa ilman laillista perustetta.<sup>114</sup> Mikään valituksista ei johtanut rikostutkintaan maaherran toimista. Sitä vastoin kirjeen laatijoiden henkilöitä ja motiiveja selvitettiin intensiivisesti jopa vuosien ajan. Jatkuva kampittaminen uuvutti silti maaherraa.

## Oikeudenkäynnin lopputulos

Aessori Salonius ja entinen maaherra Ramsay hakivat korkeimmalta oikeudelta (*bögsta domstolen*, käytännössä hallitsija) muutosta Vaasan hovioikeuden tuomioon. Kun ylin oikeusporras antoi ratkaisunsa Suomen sodan aikana marraskuun puolivälissä 1808, venäläiset joukot olivat jo marssimassa kohti Tornionjokea. Hallitsija piti pääosin voimassa Vaasan hovioikeuden päätöksen: virkaeroja ja sakkorangaisuksia ei kumottu. Vain Saloniukselle rauhanrikoksesta tuomittu vankeusrangaistus kumoutui, koska tuomion pykälä vaihtui.

Tuomioistuimen ratkaisun aikoihin maaherra Wibelius oli jättänyt Savon ja Karjalan läänin ja siirtynyt komentaja Johan August Sandelsin perääntyvien joukkojen mukana pysyvästi Ruotsiin. Siirtymäkauden maaherraksi nousi iäkäs Simon Vilhelm Carpelan (1734–1814), joka oli johtanut lääninä vuosina 1785–1791, mutta erotettu Anjalan liiton yhteyksiensä takia.<sup>115</sup> Carpelanin ensimmäisellä kaudella Pien-Savon kruununvoutina oli toiminut aessori Gustaf Salonius, jonka hän valitsi lääninkamreerin viransijaiseksi, kun virkaa hoitanut G. E. Forstén kuollut aivan Suomen sodan aattona ja Wibelius oli poistunut sodan aikana Ruotsiin.<sup>116</sup> Salonius sai jopa esiintyä keväällä 1809 Porvoon valtiopäivillä läänin vero-olojen asiantuntijana,<sup>117</sup> muttei voinut enää kauaa säilyttää vastuullista asemaansa lääninkamreerina, kun Carpelankin luopui maaherranvirasta pian Haminan rauhan voimaantumisen jälkeen. Kuopion tärkeäksi hallintomieheksi taas nousi samoihin aikoihin hänen poikansa, tuomari Gustaf Gustafsson Salonius, joka nimitettiin Suomen sodan aikana Kuopion pormestariksi.

Vanhempi Salonius vetäytyi sodan jälkeen huolehtimaan suurtilansa taloudesta, kuten oli menettänyt A. J. Ramsaykin. Saloniuksen tavoin myös Ramsayn jälkipolvi koulututtui korkealle; hänen poikaan kohosi sekä Suomen suuriruhtinaskunnan keskeisiin luottamusvirkoihin että Venäjän armeijan huijulle.<sup>118</sup> Esimerkit kertovat ylimmän hallinnon nopeasta ammattimaistumisesta ja jatkuvasta pätevyyskriteerien tiukentumisesta. Virkamiesten kompetenssi ja laatu paranivat ratkaisevasti, kun Suomen suuriruhtinaskunnan siviilihallinnon ja oikeuslaitoksen virkoihin nimitettäviltä alettiin edellyttää vuonna 1817 yliopistokoulutusta, mikä merkitsi samalla tärkeää askelta modernin byrokratian kehityksessä.<sup>119</sup>

## ”Savon mafia” – kustavilaisen ajan varjoyhteiskunnan synty ja purkautuminen

Savon ja Karjalan lääni sijaitsi kaukana valtiollisen vallan keskuksista, eivätkä sen takapajuiset olot houkuttelleet seudulle pätevintä virkamiesainesta. Harvaan asutun seudun paikallinen virkakunta oli palkka-kuopassa, jonka täyttämiseen krooniseen kassakriisiin joutuneella valtiolla oli vain vähän edellytyksiä.<sup>120</sup> Hallitsijaa edusti läänissä maaherra, jonka tuli valvoa virkakuntansa toimien laillisuutta, ja läänien yläpuolella niiden veronkantoa valvoi Tukholmassa oma keskusvirastonsa, kamarikollegio. Hallintotoimien valpas seuranta oli erityisen tähdellistä 1780–1790-luvuilla, kun Savon ja Karjalan läänissä toteutettiin kauaskantoisia yhteiskunnallisia reformeja: verollepanotoimituksia ja isojakoa, joka loi kiertoviljelystä

eläneelle seudulle yksityisen maanomistuksen. Nämä uudistukset pantiin alueella täytäntöön vuosikymmeniä Ruotsin ja Suomen keskusalueita myöhemmin, ja toimituksissa saadun kokemuksen myötä keskushallinnon valvontakoneiston odottaisi pystyneen eliminoimaan väärinkäytösten mahdollisuudet varsin tehokkaasti. Toisin kuitenkin kävi. Myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, onko ajanjaksoilta satunnaisesti säilyneiden maanjako- ja veroasiakirjojen historiallista todistusvoimaa arvioitava uudelleen vai onko jo 1800-luvun alussa tehty korjaustyö tältä osin riittävä.<sup>121</sup>

Seudun talouden kehitykselle epäsuotuisa ratkaisu tehtiin vuonna 1791, jolloin läänin maaherraksi nimitettiin everstiluutnantti A. J. Ramsay. Nähtävästi hän suhtautui tehtävään palkintovirkana, eikä upseeritausta ilman siviilikoulutusta antanut hänelle riittävästä kompetenssista virastonsa virkakunnan toimien laillisuuden valvomiseen suurten reformien kaudella, jolloin useiden hallinnonalojen hallinta olisi ollut ratkaisevan tärkeää. Puuttui sekä taitoa että motivaatiota, ja vastaavasti hän tukeutui luotettuihin alaisiinsa liikaa. Tukholmalaisten keskusvirastojen ote kaukaisista alueista lipsui sekin: keskushallinnon komentosuhteet kävivät kustavilaisena aikana aiempaa epäselvemmiksi ja ratkaisuja tehtiin yhä useammin ilman perusteellista harkintaa.<sup>122</sup> Keskitetyn valvonnan puuttuessa tai vähintään vitkastellussa yhteiskunnallisten reformien toimeenpano loi korruptoituvalla virkakunnalla mahdollisuuden laittomaan ja järjestelmälliseen tulonsiirtoon paikalliselta väestöltä maanmittareille, veronkantoviranomaisille ja lääninhallituksen virastojen hoitajille.

Viranomaiset kantoivat asukkailta toimituksistaan säännönmukaisesti liian suuria maksuja henkilökohtaiseen lukuunsa, mutta toisaalta tarjosivat lahjuksia vastaan talonpojille huomattavia verohelpoituksia. Tällaiset laittomat sopimukset loivat virkakunnan ja asukkaiden välille omalaatuisia lojaalisuussuhteita.

Matti Klinge osuu yhtäältä oikeaan todetessaan aikakauden reformit rakenteellisesti soveltumattomiksi itäisen Suomen oloihin. Toisaalta oikeudenkäyntimateriaali osoittaa Martti Koveron kamarikollegion aineistoihin perustuvan tulkinnan Savon ja Karjalan läänin äärimmäisestä virkamiesturmuksesta varsin pitäväksi. Vaasan hovioikeuden vuonna 1806 antama tuomio lääninhallituksen koko johdolle on täysin poikkeuksellinen. Se suorastaan osoittaa, että Savon ja Karjalan lääninhallituksen piiriin muodostui 1800-luvun taitteessa virkamiesjohtoinen varjo- tai rinnakkaisyhteiskunta, joka toimi keskitetyn valtiiovallan ulkopuolella omine lakeihin perustumattomine sääntöineen. Virkakunta ei enää edustanut valtiovaltaa, vaan toimi etupäässä henkilökohtaisen taloutensa edistämiseksi ja yksityisen valtapiirinsä vahvistamiseksi. Huonosti valvottu ja pitkälle korruptoitunut järjestelmä hipoo kleptokratiaa, institutionalisoituun varastamiseen perustuvaa hallintoa.<sup>123</sup> Tämä osoittaa, etteivät kustavilaisen ajan Suomeen kohdistuneet reformit olleet riittäviä alueen hallinnon pitämiseksi Ruotsin valtiiovallan otteessa. Samasta on esimerkkejä muillakin hallinnonaloilla.<sup>124</sup>

Valvonnan laiminlyöntien seurauksena aluehallinnon ylin virkakunta pystyi hankkimaan järjestelmällisesti henkilökohtaista etua verotuksellisista resursseista ja maanomistuksen uusjaosta. Kyse oli kärjistäen vallan desentralisaatiosta, joka sai puolifeodaalisen järjestäytyneen anarkian piirteitä.<sup>125</sup> Vääräyksien oikaiseminen käynnistyi sekin keskiaikaiseen tapaan vasta hallitsijan vierailtua paikalla henkilökohtaisesti.<sup>126</sup> Tuolloin asukkaiden valitusten alle kasvoi joukkovoimaa, joka johti oikeudenkäynteihin ja puhdistuksiin virkakunnassa.

Hallintokoneiston kuntoon saattaminen uskottiin uuden maaherran, Olof Wibeliuksen, tehtäväksi. Niin Wibelius kuin paikallisiin omavaltaisuuksiin puuttuneet syyttäjäviranomaiset joutuivat systemaattisen vainon kohteeksi, mikä kuvastaa varjoyhteiskunnan syvään juurtunutta vaikutusvaltaa. Wibeliukseen kohdistunutta vastarintaa organisoi pitkälti entinen lääninkamreeri Salenius, johon seudun viranomaiskorruptio henkilöityi. Saloniuksen puolelle ryhmittyi suuri määrä nimismiehiä ja maanmittareita.

ta, joiden toimet joutuivat Wibeliuksen kaudella suurennuslasin alle. Talonpoikia avukseen värväämällä nämä vaikeuttivat virkarikosten selvittämistä paikallisyhteisöissä.

Paikallista väestöä saatiin todistamaan vanhan lääninhallinnon toimia tutkivia viranomaisia vastaan pakottamalla ja lahjomalla. Yleistä mielipidettä käännettiin samaan aikaan läänin uutta johtoa vastaan. Wibelius sai ristiriitaisen maineen virkaintoisena hallinnon puhdistajana, jonka oman edun tavoittelusta levitettiin samaan aikaan epämääräisiä huhuja. Lukuisat ilmiannot tämän väitetyistä laittomuuksista eivät tosin johtaneet toivottuun lopputulokseen: edeltäjästään poiketen Wibeliuksen toimista ei käynnistetty edes rikostutkintaa. Sen sijaan tuomiolle joutuivat monet ilmiantajat.

Vaasan hovioikeuteen alistettiin Savo-Karjalan alueelta 1800-luvun alussa huomattavasti aiempaa enemmän vakavia virkarikosjuttuja. Tämä kertoo sekä väärinkäytösten yleistymisestä että Wibeliuksen aloittamasta taistelusta virkamiesturmelmasta vastaan. Langettavat tuomiot kuvastavat myös lain ja valtiollisten tuomioistuinten – eli instituutioiden – voimaa, jonka ansiosta seudun virkakuntaa palautettiin keskitetyn valvonnan piiriin. On mahdotonta sanoa, missä määrin hallinnon puhdistustyö oli viety loppuun ennen Wibeliuksen poistumista Ruotsiin. On silti kiistatonta, että Savon ja Karjalan läänistä hovioikeuteen alistettujen virkarikosoikeudenkäyntien määrä laski jo Venäjän vallan ajan ensimmäisenä vuosina ja romahti 1820-luvulla vain murto-osaan Wibeliuksen ajan luvuista.<sup>127</sup>

<sup>1</sup> Skoonessa varttunut Samuel Cornér (1760–1845) oli Kaavin nimismiehenä vuosina 1792–1795. Häntä syytettiin väärin mittojen käyttämisestä veronkannossa, mutta todisteet eivät riittäneet tuomitsemiseen. Alistettujen asioiden diaari, päätöstaltio ja alistusakti 1794/73; Vaasan hovioikeuden arkisto, Kansallisarkisto, Vaasa, (jatkossa d, aap, aa, VHOA, KA, Vaasa). Ks. myös Juha Forsberg, Kuka murhasi patruuna Ekholmin? – Ruukin ja rahvaan riita, rikos ja rangaistus Juantehtaalla 1800-luvun alussa (Suomen historian lisensiaatintutkimus, Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 2009), 64, 83, 130 (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20141057>).

<sup>2</sup> Uppsalan yliopistossa opiskellut Zachris Hultén (1768, Gävle–1807, Kuopio) oli muuttanut Kuopioon vuonna 1792. Yrjö Kotivuori, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Vilhelm Hultén. Verkkojulkaisu 2005 (<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=13454>). Luettu 14.6.2021. Ks. myös Juha Forsberg Ruukinpatruuna vastaan kaskitalonpojat. Juantehtaan kolmet käräjät 1776, 1789, 1808 ja salamurha 1810 (Itä-Suomen yliopisto: Joensuu, 2014), 251.

<sup>3</sup> Anu Koskivirta ”Springer som en warg för att rōfwa och plundra människor”. Paikallisviranomaisten väärinkäytökset Savon ja Karjalan läänissä Ruotsin ajan lopulla ja Venäjän ajan alussa”, artikkelikäsikirjoitus tarjottu julkaistavaksi (2022); Anu Koskivirta, ”Kansan ja esivallan kohtaamisia esiteollisen ajan Suomessa”, Suomalaisen arjen historia 2: Säättyjen Suomi (Porvoo: W & G, 2007), 176; Ilkka Mäntylä, Suomalaisen juoppouden kasvu. Kustavilaisen kauden alkoholipolitiikka, (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1995), 93.

<sup>4</sup> D, aap, aa 1805/140: VHOA, KA, Vaasa. Forstén kuoli vuonna 1805 ennen tuomioiden täytäntöpanemista. Maaviskaali Hultén kuoli tammikuussa 1807. Molemmat olivat kuollessaan alle 40-vuotiaita. Kuopion ksrk ja Kaavi, haudatut, HiSKi-tietokanta (<https://hiski.genealogia.fi/historia/>).

<sup>5</sup> Anu Koskivirta ”Springer som en warg för att rōfwa och plundra människor”; Anu Koskivirta, ”Kansan ja esivallan kohtaamisia esiteollisen ajan Suomessa”, 176; Ilkka Mäntylä, Suomalaisen juoppouden kasvu. Kustavilaisen kauden alkoholipolitiikka, (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1995), 93.

<sup>6</sup> Olof Wibelius (1752 Södertälje–1824 Karlstad) oli Savon ja Karjalan läänin maaherra vuosina 1803–1808; Markku Tyynilä: ”Wibelius, Olof”, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001) (viitattu 12.7.2021). Artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-005575>.

<sup>7</sup> Juttu oli hovioikeudessa vireillä vielä vuosien ajan Forsténin kuoleman jälkeen, koska rikoksiin liittyi vahingonkorvausvastuita. D, aap, aa 1809/2: VHOA, KA, Vaasa

<sup>8</sup> Heikki Ylikangas, Wallesmanni: Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä (Jyväskylä: Suomen nimismiesyhdistys, 1996), 120–121; Y. S. Koskimies, ”Nimismiesviran historialliset kehitysvaiheet keskialjalta nykyaikaan”. Suomen nimismiesyhdistys (Lahti: Suomen nimismiesyhdistys, 1949), 297.

<sup>9</sup> Vuonna 1713 perustetun oikeuskanslerin viran kehityksestä ennen vuotta 1810, ks. Rolf Nygren, ”Både ombudsman och kansler – Huvudbidragen i justitiekanslersämbetet utveckling 1713–1810. *Justitiekanslern 300 år [1713–2013]*, toim. Ulf Göransson (Uppsala: Edita, 2013), 9–27.

<sup>10</sup> Ylikangas, Wallesmanni, 120–121, 144–145; Walta, Virkamiehiä, 23.

<sup>11</sup> Martti Kovero, ”Olavi Vibelius'en taistelu virkamiesturmesta vastaan Kuopion läänissä”, Aika 31.10.1910, 761–776, 768–769 (Historiallinen sanomalehtikirjasto, <http://digi.kansalliskirjasto.fi>).

<sup>12</sup> Gustaf Salenius (1755, Parainen–1839, Kuopio), lääninkirjanpitäjä 1779, Ylä-Savon kruununvouti 1784–1791, Savon ja Karjalan läänin lääninkamreeri 1791–1803. Yrjö Kotivuori, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Salenius. Verkkojulkaisu 2005 <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=9266>>. Luettu 12.7.2021.

<sup>13</sup> Päätöstaltio ja akti 1808/179, Senaatin oikeusosasto (jatkossa SOO), Kansallisarkisto, Helsinki (jatkossa KA, Helsinki); alistettujen asiain diaari ja päätöstaltio 1806/3; VHOA, KA, Vaasa.

<sup>14</sup> Everstilutnantti Anders Johan Ramsay (1744, Sahalahti–1811, Elimäki). Ramsaysta maaherrana, Matti Klinge, Iisalmen ruhtinaskunta: Modernin projektin sukuverkoston periferiassa (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006), 143, 158, 162–164, 169, 184. Ramsayn suvusta, ks. Gustaf Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor (1925–36).

Adelsvapen, Ädliga ätten Ramsay 215, Anders Johan Ramsaysta Tabell 20. [https://www.adelsvapen.com/genealogi/Ramsay\\_nr\\_215#TAB\\_20](https://www.adelsvapen.com/genealogi/Ramsay_nr_215#TAB_20) (Luettu 13.10.2021).

<sup>15</sup> J. R. Danielson-Kalmari, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nella ja 19:nellä vuosisadalla: Aleksanteri I:n aika, ensimmäinen osa, 1809–1911 (Porvoo: WSOY, 1920), 200–201.

<sup>16</sup> Vrt. esimerkiksi Michael Dalvean, ”Corruption”, Keith Dowding (toim.), *Encyclopedia of Power* (London: Sage, 2011), 150. Korruptiokäsitysten kehityksestä Euroopassa ja Ruotsissa, Wilfrid Prest, Judicial Corruption in Early Modern England. Past & Present, Nov., 1991, No. 133, 67–95; Lars Magnusson, Korruption och borgerlig ordning: naturrätt och ekonomisk diskurs i Sverige under frihetstiden (Uppsala University, Department of Economic History: Uppsala, 1989); Niels Grüne & Tom Tölle., Corruption in the Ancien Régime: Systems-theoretical Considerations on Normative Plurality, *Journal of Modern European History* 1:2013.

<sup>17</sup> Kovero, ”Vibelius'en taistelu”, 761–776; ”Olavi Vibeliuksesta maaherrana. Syistä hänen nimittämiseensä ja hänen toimenpiteistään maatalouden kohottamiseksi”, *Historiallinen Aikakauskirja* (1919), 222–250.

<sup>18</sup> Edv. Vaarama, Kuopion kaupungin historia 2, Kuopion kaupunki vuosina 1809–1818 (Kuopio: Kuopion kaupunki, 1932), 13–15.

<sup>19</sup> Kaarlo Wirilander, Savo kaskisavujen kautena: Savon historia III 1720–1870 (Kuopio: Savon Säätiö, 1960); Veijo Saloheimo: Pohjois-Karjalan historia III: vuodet 1721–1809 (Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö, 1980), 239–254.



- <sup>20</sup> Klinge, Iisalmen ruhtinaskunta, 158–165; edellisten pohjalta myös Juha Forsberg, *Ruukkipatruuna vastaan kaskitalonpojat*.
- <sup>21</sup> Kirsi Vainio-Korhonen, Vastuullinen historia. Teoksessa historiantutkimuksen etiikka. Toim. Satu Lidman *et al.* (Helsinki: Gaudeamus, 2017), 32.
- <sup>22</sup> Anu Koskivirta, ”Springer som warg”; Kansan ja esivallan kohtaamisia.
- <sup>23</sup> Maaherran vuoden 1734 ohjesäännöstä ja tehtävistä yksilöidysti, ks. esim. Alexander Jonsson, *De norrländska landshövdingarna och statsbildningen 1634–1769* (Umeå: Umeå University, 2005), 67–70.
- <sup>24</sup> Walta, Virkamiehiä, 28. 31–32.
- <sup>25</sup> Walta, Virkamiehiä, 34.
- <sup>26</sup> Vrt. Pohjanlahden länsipuolisen Ruotsin maaherrojen rekrytoimiseen, Ingvar Elmroth, *Nyrekrytering till de högre ämbetena 1720–1809*. En socialhistorisk studie. Bibliotheca Historica Lundensis X. (Lund: Lunds universitet, 1962). Maaherran ja esivallan ihanteista esim. Claes Peterson, ”En god ämbetsman är bättre än en god lag...?: Frågan om justitiekanslern som en allmogens besvärinstans i klagomål över kronobetjänternas ämbetsutövning (1747–1752)”. *Justitiekanslern 300 år [1713–2013]*, toim. Ulf Göransson (Uppsala: Edita, 2013), 42–44. Artikkelin alun perin julkaistu teoksessa *Administrasjon i Norden på 1700-tallet*, 4 (Oslo: Universitetsforlaget, 1985), 309–315.
- <sup>27</sup> R. G. Modée: Den 11. oct. Instruction Kungl Majt:s och Rikens Cammar-Collegium, 20. *Utdrag utur alle ifrån 1729 års slut utkomne publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer, som rikens styrelse samt inwärtens hushållning och författningar i gemen, jämwäl ock Stockholms stad i synnerhet angå med nödige citationer af alle paralel-ställen. Andra delen til år 1740*. Stockholm: (Griefing 1746), 1045; R. G. Modée, Den 10 Mart Förordning, angående de Studerandes Academiska Wittnesbönder, som tänka söka sin befördran wid rättegångs-werken. Utdrag utur alle ifrån 1747. års slut utkomne publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer, som rikens styrelse samt inwärtens hushållning och författningar i gemen, jämwäl ock Stockholms stad i synnerhet angå; med nödige citationer af alla parallel-ställen, som utwisa hwad ändringar tid efter annan i et eller annat mål kunnat wara gjorde. Fierde delen til 1749. års slut. (Stockholm: Griefing, 1754), 2857; Walta, Virkamiehiä, 30–31, 34–35, ehdollepanosta lisäksi s. 28. Paikallisviranomaisista, Koskivirta, ”Springer som warg”.
- <sup>28</sup> Ruotsin valtakunnan laki (Sveriges rikens lag, gillad och antagen på riksdagen 1734, Stockholm 1736), Oikeudenkäymisen kaari 25:5.
- <sup>29</sup> Iisa Vepsä, Oikeuden hakijat. Tutkimus Vaasan hovioikeuden perustamisesta ja varhaisesta toiminnasta (Helsinki: Lakimiesyhdistys, 2009), 11–18, 27, 51–60. Lääninhallinnon virkarikosvyyhteä koskevat asiakirjat on talletettu alistettujen asioiden päätöstalioihin, koska sitä käsittelevät asiakirjat on liitetty Saloniuksen rauhanrikosta koskeviin oikeudenkäyntiasiakirjoihin. Ylimmän virkakunnan virkarikoksissa hovioikeus oli silti ensimmäinen käsittelevä eli kyse ei tältä osin ole alistetusta asiasta.
- <sup>30</sup> Seppo Tiihonen & Heikki Ylikangas, *Virka, valta, kulttuuri. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys* (Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1992), 119.
- <sup>31</sup> Alexander Jonsson, *De norrländska landshövdingarna*, 238.
- <sup>32</sup> Kertomuksia laadittiin enintään satunnaisesti yksittäisinä vuosina. Ne on sijoitettu vaihtelevasti Tukholman Riksarkivetin eri virastoarkistoihin. Gustaf Utterström, *Landshövdingarnas berättelser om länens tillstånd under 1700- och 1800-talen, Meddelanden från Svenska Riksarkivet* (Stockholm: MRA, 1953). Toisteita näistä ei ole säilynyt Savon ja Karjalan lääninhallituksen arkiston tuhouduttua valtaosaltaan Suomen sodassa. Ruotsista hankitut mikrofilmit Valtionarkistossa (Helsinki: Valtionarkisto, 1968), 13; Jaana Luttinen, ”Miltä mielestä tuntui, ei arvaa kukkaan.” Sodan kuormittavuus ja kriisinkestävyys Iisalmen pitäjän kotitalouksissa 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. (Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2019), 72.
- <sup>33</sup> Kenneth Awebro, *Gustaf III:s räfst med ämbetsmännen 1772–1779 – aktionerna mot landshövdingarna och Göta hovrätt* (Uppsala: Uppsala universitet, 1977).
- <sup>34</sup> Peterson, *En god ämbetsman* [2013], 65.
- <sup>35</sup> Gunnar Heckscher, *Svensk statsförvaltning i arbete* (Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle, 1952).
- <sup>36</sup> Jonsson, *De norrländska landshövdingarna*, 45.
- <sup>37</sup> Ylikangas, *Wallesmanni*, 132; Walta, *Virkamiehiä*, 54–59.
- <sup>38</sup> Pär Frohnert, *Kronans skatter och bondens bröd: Den lokala förvaltningen och böndema i Sverige 1719–1775* (Lund: Institutet för rättshistorisk forskning, 1993); Peterson, *En god ämbetsman* [2013], 29–66.
- <sup>39</sup> Marie Lennersand, *Rättvisans och allmogens beskyddare: den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730* (Uppsala: Uppsala universitet, 1999).
- <sup>40</sup> Ylikangas, *Wallesmanni*; Walta, *Virkamiehiä*; Koskimies, ”Nimismiehen virka”. Saman osoitan Savon ja Karjalan läänin (1770–1830) osalta vielä julkaisemattomassa artikkelikäsitteilyssäni ”Springer som warg”.
- <sup>41</sup> Peterson, *En god ämbetsman* [2013], 34.
- <sup>42</sup> Anu Koskivirta, ”Sisäinen vihollinen”. Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä (1748–1808) (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2001); Koskivirta, ”Kansan ja esivallan kohtaamisia”; Anu Koskivirta, ”Parantaja, kuolinsyöntutkija ja syntakeeton murhaaja: välskäri-kirurgi Geissen veriteko yhteisöllisen kriisin kuvastimessa”, teoksessa *Makaaberin ruumis: Kirjoituksia kuolemasta ja kehosta*, toim. Jari Eilola (Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 2009), 272–323; Anu Koskivirta, ”Riitamaa ja rajakahakat Savonlinnan küilassa”, *Genos*, 86(2), (2015), 66–80; Anu Koskivirta, ”Rajan lyhenevä varjo? Itäisen Suomen henkirikollisuuden muutos Venäjän ajan alussa”, teoksessa *Suomen sodan jälkeen: 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria*, toim. Piia Einonen, & Miikka Voutilainen (Vastapaino, Tampere, 2020),

235–263; Anu Koskivirta, ”Springer som en warg”; Frohnert, Kronans skatter och bondens bröd, 165–167; B. Westerhult, Kronofogde, häradsskrivare, länsman - den svenska fögderiförvaltningen 1810–1917 (Lund: Gleerup, 1965).

<sup>43</sup> Lennersandin tutkintakomissioita käsittelevä väitöskirja käsittelee ajanjaksoa 1680–1730 (Lennersand, Rättvisans och allmogens beskyddare), Awebron väitöskirja Kustaa III:n toimista Ruotsin puolen maaherrojen ja Götan hovioikeustuomareiden väärinkäytöksiä kohtaan vuosia 1772–1779 (Awebro, Gustaf III:s räfst, Thomas Magnussonin Makt och pengar i frihetstidens Sverige: en oligarkis triumfer och slutliga nederlag 1720–1766 (2020) niin ikään vapaudenaikaa. Vapaudenajan talousajattelijoiden korruptiotakin koskeneiden käsitysten muutoksesta osana siirtymää merkantilistisesta reformimerkantiliseen ajatteluun sekä korruptiosta osana debattia yksityisen ja yleisen intressin tasapainosta, ks. Lars Magnussonin talouden aatehistorian alan esse Korruption och borgerlig ordning: naturrätt och ekonomisk diskurs i Sverige under frihetstiden (Uppsala University, Department of Economic History: Uppsala, 1989).

<sup>44</sup> Peterson, En god ämbetsman; Lennersand, Rättvisans och allmogens beskyddare, 41–42.

<sup>45</sup> Wirilander, Savo kaskisavujen kautena, 238–248; Saloheimo, Pohjois-Karjalan historia, 477–502; Kovero, ”Wibeliuksesta maaherrana”, 222–223; Koskivirta, Sisäinen vihollinen, 73–77.

<sup>46</sup> Kovero Wibeliuksesta maaherrana, 222–223.

<sup>47</sup> Vepsä, Oikeuden hakijat, 11–21, 53–61.

<sup>48</sup> ”2 Savolax bo: Ödmjukaste Promemoria, 31.1.1812”, sisältyy tekstiin J. R. Danielson, ”Asiakirjoja maalaisolojen valaismiseksi vuosisatamme alulla erittäinkin Savossa ja Karjalassa”, Historiallinen arkisto XIII (Helsinki: SHS, 1894), 164–176; Kovero, Vibeliuksesta maaherrana, 223. Suomen sodan vaikutuksesta kehitykseen ks. Luttinen, ”Miltä mielestä tuntui, ei arvaa kukkaan”, 123–125.

<sup>49</sup> Kovero, Wibeliuksesta maaherrana, 224–225, 235–236; Kovero, Vibeliuksen taistelu, 761; päätöstaltio ja akti 1808/179, SOO, KA, Helsinki.

<sup>50</sup> Esim. Vaarama, Kuopion kaupungin historia, 13–14.

<sup>51</sup> Päätöstaltio ja akti 1808/179, SOO, KA, Helsinki.

<sup>52</sup> Ibid., päiväämätön asiakirja lähetetty 14.12.1802, palautettu Wibeliukselle 20.12.1803. Vastaavanlaisesti suuri tutkinta Örebro ja Skaraborgin läänien maaherroja vastaan oli käynnistynyt Keski-Ruotsissa Kustaa III:n vallankaappauksensa tekemän kiertomatkan (airikintien) jälkeen. Awebro Gustaf III:s räfst, 47–51, 81–89.

<sup>53</sup> Päätöstaltio ja akti 1808/179, SOO, KA, Helsinki: Osin myös Kovero, Wibeliuksesta maaherrana, 233–244.

<sup>54</sup> Kovero, Vibeliuksen taistelu, 761–763. Wibeliuksen luonnehdinta on Koveron käännös, jonka alkutekstiä ei ole tässä ollut mahdollista etsiä Kamarikollegion (Riksarkivet, Tukholma) asiakirjoista.

<sup>55</sup> Vrt. Peterson, En god ämbetsman [2013], 42.

<sup>56</sup> Kovero, Vibeliuksen taistelu, 770–771.

<sup>57</sup> Päätöstaltio ja akti 1808/179, SOO, KA, Helsinki: (Vibeliuksen, Embets Memoria, päiväämätön); Kovero, Vibeliuksen taistelu, 763–765.

<sup>58</sup> Vastaavasti oli toimittu esimerkiksi vuonna 1772, jolloin Kustaa III määräsi kiertomatallaan (airikintie) ilmenneiden väärinkäytösten vuoksi oikeuskanslerin tutkimaan matkaohjelmaan kuuluneiden läänien virkakunnan lainkuuliaisuutta. Awebro, Gustaf III:s räfst, 46.

<sup>59</sup> Päätöstaltio ja akti 1808/179, SOO, KA, Helsinki; d, pt 1806/03, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>60</sup> Kovero, Vibeliuksen taistelu, 763.

<sup>61</sup> Varatuomari Petter Gustaf Ritz (1755, Turku, kuolinvuosi ei tiedossa). Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Petter Gustaf Ritz*. Verkkojulkaisu 2005 (<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=9066>). Luettu 13.7.2021.

<sup>62</sup> Suomen sodan aikana Bergvald ei suostunut vannomaan keisarille uskollisuusvalaa ja tuomittiin tästä syystä kuolemaan. Hän pakeni Ruotsiin ja sai siellä aatelisarvon. Erkki Rintala, ”Hovioikeudenneuvos Olof Langenstein - Valistusajan innoittama syvälinen juristi ja humanisti”, teoksessa Yleiset kirjastot Suomessa 200 vuotta: juhla- ja julkaisu (Vaasa: Vaasan läänin yleisten kirjastojen 200-vuotisjuhluvuoden työryhmä, 1997).

<sup>63</sup> Kanneviskaalit toimivat syyttäjinä jutuissa, joissa hovioikeus oli ensimmäinen oikeusporras. Pääsääntöisesti nämäkin jutut tutkittiin ensin käräjillä, ellei syytettynä ollut aatelin.

<sup>64</sup> Kovero, Vibeliuksen taistelu, 774.

<sup>65</sup> Kyseessä lienee joko Carl Magnus von Fieandt (1767–1833) tai Georg Magnus von Fieandt (1777–1840), jotka olivat Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoissa kuvatun Suomen sodan sankarihahmon, majuri Otto von Fieandtin veljiä. Kaikkien isä oli Magnus Fredrik von Fieandt (1725–1808), joka oli tapahtumien aikaan lähes 80-vuotias. Veli-Matti Syrjö, ”von Fieandt, Otto Henrik”, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2001 (viitattu 16.7.2021); <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000581>.

<sup>66</sup> D, aap, aa 1804/80; VHOA, KA, Vaasa.

<sup>67</sup> D, aap, aa 1804/80, 1805/80, VHOA, KA, Vaasa; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Ernst Forstén*. Verkkojulkaisu 2005 (<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=10464>)

<sup>68</sup> D, aap, aa 1802/76, 1803/7, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>69</sup> Päätöstaltio ja akti 1808/179, SOO, KA, Helsinki.

<sup>70</sup> D, aap, aa 1803/101, 1804/7, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>71</sup> D, aap, aa 1804/39, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>72</sup> D, aap, aa 1804/65, VHOA, KA, Vaasa. Tapauksesta laajemmin Koskivirta, ”Kansan ja esivallan kohtaamisia”, 160–164.

<sup>73</sup> D, aap, aa 10/1805, 16/1806, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>74</sup> D, aap, aa 1806/174, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>75</sup> Koskivirta, ”Springer som warg”.

<sup>76</sup> D, aap, aa 1804/155, 1805/13, 1808/51, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>77</sup> D, aap, aa 1805/ 67, 1806, 86, VHOA, KA, Vaasa. Vuonna 1808 Kuopiossa alettiin tutkia myös syytä siihen, miksi Kustaan sodan aikaisia kyydityksiä ollut korvattu talonpojille vuonna 1795 annetun määräyksen mukaisesti. Kateissa oli 6000 riikintaalerin verran kyytirahaa.

<sup>78</sup> D, aap, aa 1804/77; VHOA, KA, Vaasa.

<sup>79</sup> Koskivirta, ”Springer som warg”; Saloheimo, Pohjois-Karjalan historia, 250–253, 333–336.

<sup>80</sup> Kovero, Vibelius’*en* taistelu, 773.

<sup>81</sup> Nygren, Både ombudsman och kansler, 7, 13.

<sup>82</sup> Kovero, Vibelius’*en* taistelu, 766–767; päätöstaltio ja akti 1808/179, SOO, KA, Helsinki.

<sup>83</sup> Yksi riikintaaleri vastasi kuutta taaleria hopearahaa. Anders Chydenius -säätiö, Anders Chydeniuksen kootut teokset – verkkosivusto, rahajärjestelmä (<https://chydenius.kootutteokset.fi/rahajrjestelm/>). Luettu 12.7.2021.

<sup>84</sup> Tuomioiden perusteina olivat Ruotsin valtakunnan laki (Sveriges rikes lag, gillad och antagen på riksdagen 1734, Stockholm 1736), pahanteonkaari eli rikoskaari 60:1 (kunniaa koskeva herjaus), oikeudenkäyntikaari 1:12 (väärä tuomio); 14:5–6,8 (väärin laaditut asiakirjat, muotovirheet, tuomarin harhaanjohtaminen); ulosmittauskaari 9:4 (kuninkaan käskynhaltijan so. maaherran kunnian loukkaaminen).

<sup>85</sup> Vrt. Koskivirta, Riitamaa ja rajakahakat, 66–80; Koskivirta, Rajan lyhenevä varjo, 253–255.

<sup>86</sup> Vuoden 1734 valtakunnanlain (Sveriges rikes lag) ulosmittauskaaren 9:5 määräsi maaherroille tahallisen vääryyden tekemisestä saman rangaistuksen kuin tuomareille. Oikeudenkäyntikaaren 1:12 sanktioi väärän tuomion antamisen. Tahallisissa tapauksissa tuomari (tai maaherra) tuli panna viralta ja tämän tuli maksaa korvaus aiheuttamastaan vahingosta.

<sup>87</sup> Tiuhonen & Ylikangas, Virka. Valta. Kulttuuri, 93.

<sup>88</sup> Vrt. esim. Jonsson, Landshövdingen i norr, 67–71.

<sup>89</sup> Peterson, En god ämbetsman [2013], 42.

<sup>90</sup> Ilkka Teerijoki, ”Carpelan, Simon Wilhelm 1731–1814”. Kansallisbiografia-verkojulkaisu, 2001 (<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:s-kg-005926>); Yrjö Kotivuori, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, hakusana Ramsay. Verkojulkaisu 2005 <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>>. Luettu 13.10.2021.

<sup>91</sup> Petri Karonen & Nils Erik Villstrand, Korruptio ja huono hallinto tutkimuskohteena varhaismodernissa Ruotsissa: näkökulmat, menetelmät ja mahdollisuudet. *Ennen ja Nyt* 5/2021.

<sup>92</sup> Awebro, Gustav III:s räfst, 8–97. Maaherrojen ankarista väärinkäytöstuomioista suuren Pohjan sodan ja 1600-luvun lopun kriisijailta, ks. lisäksi Lennersand, Rättvisans och allmogens beskyddare, 189–195.

<sup>93</sup> Walta, Virkamiehiä, 140–141. Osallisuudesta lääninhallinnon 1800-luvun rikosvyyhteen tuomittiin myös joukko tuomareita ja kruununpalvelijoita. Tuomiot koskivat pääasiassa verollepanotoimituksia ja vapaavuosien myöntämistä. Jurvelinilla ei ollut yliopistokoulutusta ainakaan Turun akatemiasta. Yrjö Kotivuori, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, hakusana Jurvelin. Verkojulkaisu 2005 <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>>. Luettu 4.1.2021.

<sup>94</sup> Lehtijuttuja on haettu hakusanoilla Salenius ja Ramsay seuraavista tietokannoista: Kungliga biblioteket, Svenska dagstidningar (<https://tidningar.kb.se/>) ja Kansallisirjasto, Åbo Tidning (<http://digi.kansalliskirjasto.fi>).

<sup>95</sup> Klinge, Iisalmen ruhtinaskunta, 163.

<sup>96</sup> Käännös kirjoittajan. ”Suomen ja Skandinavian historian professorinvirka”. Eripainos Historiallis-kielietieteellisen osaston painetuista asiakirjoista, N:o 2 a. Asiantuntijain lausunnot (Historiallinen Aikakauskirja 1913), 32.

<sup>97</sup> D, aap, aa, 1804/102, Vehoa, KA, Vaasa.

<sup>98</sup> Kovero, Vibelius’*en* taistelu, 771; Walta, Virkamiehiä, 376–377.

<sup>99</sup> Klinge, Iisalmen ruhtinaskunta, 160–162; Kovero, Vibeliuksesta maaherrana, 230; Wirilander, Savo kaskisavujen kautena, 228–248.

<sup>100</sup> Kovero, Vibeliuksesta maaherrana, 239–240.

<sup>101</sup> Laattijaksi on epäilty jotakuta säätyläistä (Klinge, Iisalmen ruhtinaskunta, 164) tai Väänänen pikkuserkkua, ruotsin kielen taitoista isäntää Iivari Väänästä (Forsberg, Kuka murhasi, 81). Käännös on luettavissa avoimesti verkossa esim. seuraavasta: Iivar Jordan Väänänen, ”Ruotsinvalan ajoilta Suomessa” (*Väänästen sukupuu* 3–4/1946): 28–30, [https://bin.yhdistysavain.fi/1590648/d3SJ7z1sdV5eLwT7S2gg0UWkgr/Sukupuu\\_3-4\\_1946.pdf](https://bin.yhdistysavain.fi/1590648/d3SJ7z1sdV5eLwT7S2gg0UWkgr/Sukupuu_3-4_1946.pdf). Luettu 18.7.2021; Kovero, Vibeliuksesta maaherrana, 241–242. Myös Jaana Luttinen, ”Miltä mielestä tuntui, ei arvaa kukkaan”, 125–127.

<sup>102</sup> Väänänen, Ruotsinvalan ajoilta Suomessa.

<sup>103</sup> Forsberg, Kuka murhasi, 81–82.

<sup>104</sup> Klinge, Iisalmen ruhtinaskunta, 163–164.

<sup>105</sup> Kovero, Vibelius’*en* taistelu.

<sup>106</sup> Päätöstaltio ja akti 1808/179, SOO, KA, Helsinki.

<sup>107</sup> D, aap 1805/34; VHOA, KA, Vaasa.

<sup>108</sup> Kirjurien vaatimattomista taidoista myös esim. Kimmo Katajala, Suomalainen kapina. Talonpoikaiskapinat ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin ajalla (n. 1150–1800) (Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2002), 476.

<sup>109</sup> Väitteessä on sikäli perää, että Åbo Tidning julkaisi Wibeliuksen nimissä yksittäisiä verovelkaisten tilojen myynti-ilmoituksia (esim. 17.1.1807, no 5). (Luettu Historiallisesta sanomalehtikirjastosta, [www.digi.kansalliskirjasto.fi](http://www.digi.kansalliskirjasto.fi) 12.7.2021).

<sup>110</sup> D, aap, 25/1806, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>111</sup> D, aap, aa 1806/196, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>112</sup> D, aap, aa 1813/3, VHOA, KA, Vaasa.

<sup>113</sup> D, aap, aa 1807/69, VHOA, Ka, Vaasa.

<sup>114</sup> Kovero, Vibelius'en taistelu, 774–775.

<sup>115</sup> Ilkka Teerijoki, ”Carpelan, Simon Wilhelm 1731–1814”.

<sup>116</sup> Yrjö Kotivuori, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Ernst Forstén (1773 Rautalampi–1808, Kuopio). Verkkojulkaisu 2005 (<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=10464>). Luettu 12.7.2021.

<sup>117</sup> Matti Klinge, Hallituskonseljista korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Suuriruhtinaanmaasta nykyajan oikeusvaltioksi 1809–2009 (Helsinki: Korkein hallinto-oikeus, 2009): 23; Klinge, Iisalmen ruhtinaskunta, 164.

<sup>118</sup> Yrjö Kotivuori, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Salenius. Verkkojulkaisu 2005 (<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=11461>). Luettu 13.7.2021. Everstiluutnantti A. J. Ramsay puolestaan vetäytyi hoitamaan Elimäelle Hämeenkylässä (Tavastilan) kartanoaan ja menehtyi vuonna 1811. Hänen pojistaan Karl August (1791–1855) nousi senaattoriksi ja Viipurin läänin maaherraksi ja upseerina everstiksi ylennyt Gustaf Adolf (1794–1859) Kuopion läänin kuvernööriksi (maaherraksi). Nuorin pojista Karl Edvard (1799–1877) nousi Venäjän armeijan jalkaväenkenraaliksi. Anders Ramsay, Muistoja lapsen ja hopeahapsen, suomentanut Knut Sarlin (Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1908). <https://www.gutenberg.org/cache/epub/16481/pg16481.html>. Luettu 13.10.2021.

<sup>119</sup> Ruotsin 1700-luvun hallinnosta weberiläisen byrokratian näkökulmasta, ks. esim. Frohnert, Kronans skatter; Tiihonen & Ylikangas, Virka. Valta. Kulttuuri.

<sup>120</sup> Ongelmista seikkaperäisemmin, Koskivirta, ”Spinger som warg”.

<sup>121</sup> Ainakaan aiheen yleisesitys ei suoraan nimeä tässä käsiteltäessä ongelmaa. Mikko Huhtamies, Maan mitta. Maanmittauksen historia Suomessa 1633–2008 (Helsinki: Edita, 2008). Veronkierrosta ja kameraaliaineiston universaaleista katveista, ks. Antti Kujala, Voudintileistä veroparatiiseihin. Verotuksen historia (Jyväskylä: Atena, 2021). Tilastollisista menetelmistä hallinnollisen korruption selvittämiseksi, ks. Mark Latham, ”The city has been wronged and abused!": institutional corruption in the eighteenth century: The Economic History Review, Vol. 68, No. 3, Aug. 2015, 1038–1061

<sup>122</sup> Petri Karonen, Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809 (Helsinki: SKS, 2020), 375; Koskivirta, Riitamaa ja rajakahakat, 79–80.

<sup>123</sup> ”Kleptocracy”. The Oxford English Dictionary, I painos. (Oxford: Oxford University Press, 1909).

<sup>124</sup> Koskivirta, Riitamaa ja rajakahakat, 79–80.

<sup>125</sup> Keskiajan feodaalisesta anarkiasta esim. Tuomas M. S. Lehtonen, Hopeamarkkojen evankeliumi. Kirjoituksia sydänkeskiajan kulttuurihistoriasta (Porvoo/Helsinki: WSOY, 2000): 58–59. Vallan desentralisaatio on feodalismien keskeisin elementti. Katajala, Suomalainen kapina, 215.

<sup>126</sup> Vrt. Jerker Rosén: ”Konungens räfst”. Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid IX, toim. Helge Pohjolan-Pirhonen et al (Helsingfors: Örnförlaget, 1965); Petri Karonen, ”In Search of Peace and Harmony? The State and Capital Crimes in Late Medieval and Early Modern Swedish Realm (ca. 1450–1700)”, 213–214; teoksessa Crime and Control in Europe from the Past to the Present, toim. Pekka Hirvonen & Mirkka Lappalainen (University of Helsinki: Helsinki, 1999), 208–244. Vastaavanlaistuin, joskaan ei yhtä kokonaisvaltaisiin väärinkäytöksiin liittyneiden oikeudenkäyntien alkamisesta Kustaa III:n airikintien seurauksena, Awebro, Gustav III:s räfst.

<sup>127</sup> Koskivirta, ”Spinger som warg”.